

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

О.Б. Жильцов

« 19 » 08
2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Середньовічна історія Західної цивілізації

032 Історія та археологія

Історико-філософський факультет

2017 – 2018 навчальний рік

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

_____ О.Б. Жильцов
«___» _____ 20 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Середньовічна історія Західної цивілізації

032 Історія та археологія

Історико-філософський факультет

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма дисципліни «Середньовічна історія Західної цивілізації» для студентів галузі знань 0203 «Гуманітарні науки», напрямку підготовки 032 Історія та археологія

Розробники: професор кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка Драч Оксана Олександрівна

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка

Протокол від 18 вересня 2017 року № 2

Завідувач кафедри
всесвітньої історії _____ І.В.Срібняк
(підпис)

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	5
2. Структура програми	6
3. Тематичний план	6
4. Програма	9
5. Навчально-методична карта дисципліни	33
6. Карта самостійної роботи	38
7. Індивідуальна навчально-дослідна робота	39
8. Система поточного і підсумкового контролю знань	40
9. Методичне забезпечення курсу	47
10. Орієнтовна тематика курсових робіт.....	48
11. Орієнтовна тематика бакалаврських робіт.....	49
12. Питання до екзамену.....	51
13. Рекомендована література	53

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни «Середньовічна історія Західної цивілізації» (далі – Програма) є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою всесвітньої історії Інституту суспільства на основі ОПІ відповідно до затвердженого навчального плану.

Програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання в Київського університету імені Бориса Грінченка відповідно до вимог ОКХ, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни.

Програма визначає перелік, обсяг, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів, необхідне навчально-методичне забезпечення.

Навчальна дисципліна «Середньовічна історія Західної цивілізації» є складовою частиною дисциплін циклу всесвітньої історії нормативного блоку навчальної програми.

Предмет – період середньовіччя як частина всесвітньо-історичного процесу і найважливішого етапу розвитку суспільства, його вплив на формування Західної цивілізації, основні ідеї, цінності й інститути.

Міждисциплінарні зв'язки: курс пропонує розгляд Середньовічної історія Західної цивілізації як теоретико-методологічної розробки проблем не тільки в рамках історичного процесу, але й в комплексі філософських, соціологічних, психологічних питань, пов'язаних з актуальними проблемами історичного розвитку європейської цивілізації.

Мета – розуміння студентами значення феодального періоду в історії європейських країн, а також місця середньовічної Європи в історії світової цивілізації.

Завдання:

1. вивчення історії країн Європи в епоху середньовіччя;
2. визначення етапів розвитку країн в V – XV ст. та їх особливостей;
3. вивчення основних категорій та випрацювання системи понятійного апарату;
4. виявлення спільного і відмінного в розвитку окремих регіонів Європи;
5. знайомство з сучасною джерельною базою медієвістики та науковими дискусіями щодо історії середньовіччя;

Навчальні результати / досягнення:

1. застосовувати знання про історію середньовіччя Західної цивілізації для формування загальної картини суспільного поступу людства;
2. здійснювати самостійний пошук і систематизацію інформації з джерел та літератури по історії середньовіччя;
3. використовувати методики історико-біографічного аналізу до персоналій середньовічної історії;
4. реалізовувати процедури історико-культурного і контекстуального аналізу середньовічних текстів;
5. тлумачити культурантропологічну семантику явищ, подій і речей середньовічного соціуму;
6. критично аналізувати концепції і підходи провідних медієвістів,
7. аргументувати власну позицію щодо явищ, фактів чи дискусійних питань із середньовічної історії Західної цивілізації.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

I. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет: Середньовічна історія Західної цивілізації

Дисципліна	Напрямок, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідно до ECTS: 6 <i>кредитів</i>	Шифр та назва галузей знань: «0203 Гуманітарні науки»	Частина програми (нормативна, вибір закладу, вибір студента): нормативна
Кількість змістовних модулів: 3 <i>модулів</i> .	Шифр та назва напрямку підготовки 032 Історія та археологія	Рік підготовки: 1 Семестр: 1,2
Загальний обсяг дисципліни: 180 <i>годин</i> .	Освітньо-кваліфікаційний ступінь: «Бакалавр».	Аудиторні заняття: 70 <i>год</i> . 3 них: Лекції: 24 <i>год</i> . Семінарські заняття: 36 <i>год</i> . Практичні заняття: 10 <i>год</i> Модульний контроль: 12 <i>год</i> Семестровий контроль: 30 <i>год</i> Самостійна робота: 68 <i>год</i> .
Кількість тижневих годин: 4 <i>години</i> .		Вид контролю: <i>екзамен</i>

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Використані скорочення:

1. Лекції (Л);
2. Семінарські заняття (СЗ);
3. Практичні заняття (ПЗ);
4. Індивідуальна робота (ІР);
5. Самостійна робота (СР);
6. Підсумковий контроль (ПК);
7. Семестровий контроль (СК).

№	Назви теоретичних розділів	Кількість годин						
		Р	А	Л	СЗ	ПЗ	СР	ПК
Змістовий модуль I Розвиток Європи в період раннього середньовіччя (V – X ст.)								
1	Вступ до курсу «Середньовічна історія Західної цивілізації». Понятійно-категоріальний апарат дисципліни. Джерельна база.	4	4	2	-	2		
2	Франкська держава.	4	4	2	2			
3	Візантія в V – X ст.	4	4	2	2			
4	Розвиток ранньофеодальних держав Заходу.	6	2		2		4	
5	Церква і християнізація Заходу: віхи, особливості, персоналії, інституції.	8	4	2	2		4	
6	Культурний розвиток Західної цивілізації раннього Середньовіччя	10	-				8	2
	Разом	36	18	8	8	2	16	2
Змістовий модуль II Західна цивілізація класичного Середньовіччя (XI – XIII ст.)								
1.	Місто у середньовічній цивілізації Заходу.	8	4	2		2	4	
2.	Середньовічне суспільство класичної доби: від трьох станів до соціальної диференціації.	6	2		2		4	
3.	Християнська Церква в епоху класичного Середньовіччя. Хрестові походи.	3	3	1	2			
4.	Політична й адміністративна організація держави класичного Середньовіччя	7	3	1	2		4	
5.	Економічне життя Західної цивілізації.	2	2		2			
6.	Світ людини Середньовіччя.	12	6	2	2	2	4	2
7.	Західноєвропейська школа й університет.	8	4	2	2		4	
8.	Культура класичного Середньовіччя.	8					6	2
	Разом	54	24	8	12	4	26	4
	Разом за 1 семестр	90	42	16	20	6	42	6

III. ПРОГРАМА

(I семестр)

Теми лекцій

Лекція 1. Вступ до курсу «Середньовічна історія Західної цивілізації». Генеза феодалізму в Західній Європі

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Понятійний апарат навчальної дисципліни: методологічні підходи до вивчення.
2. Періодизація доби західноєвропейського Середньовіччя.
3. Джерела з історії Середньовіччя.

Основні поняття теми:

агіографічні твори; анали; джерела; історіографія; капітулярій; медієвістика; поліптики; середньовіччя; феоде; феодалізм; феодальна власність; хроніки; цивілізація.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 2. Франкська держава.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Франкське завоювання Галії.
2. Королівство Меровінгів: державний і соціальний устрій.
3. Провідні тенденції суспільно-політичного життя франкської держави за Меровінгів.
4. Франкська держава за Каролінгів

Основні поняття теми:

військова демократія; графи; ешевени; комендація; конунг; маркграфи; майордоми; натуральне господарство; повстання «Стелінга»; прекарій; серви; франки; шэфени.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 3. Візантія в IV – XII ст.

(2 год.)

Логіка викладу:

5. Візантійська імперія в IV – першій половині VII ст.: особливості політичного і соціально-економічного життя.
6. Розквіт Візантійська імперії в другій половині VII – першій половині IX ст.
7. Візантія у кінці XI – XII ст.

Основні поняття теми:

Алліленгій; мітрокомія; епіболе; колони-енапографи; парики; куріали; синкліт; консисторій; діми; діоцези; пентархія; «Дігести», «Новели» Юстиніана; екзарх; фемний лад; капнікон; солемнії; пронія; «Книга епарха».

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 4. Церква і християнізація Заходу: віхи, особливості, персоналії, інституції

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Християнізація Заходу: етапи й особливості.
2. Феодалізація церкви і перетворення її в опору державної влади.
3. Криза церкви і папства в другій половині IX - першій половині XI ст. і шляхи виходу з неї.

Основні поняття теми:

Абат; аскеза; Вселенський собор; Вульгата; «великі кападокійці», вчення про спасіння; діоцез; доктрина; капелани; клірик; літургія; меса; Міланський едикт; митрополит; патріарх; «тіло Христове»; статут Св. Бенедикта; церковна реформа; ченці.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Семінарське заняття № 1.

Франкська держава

(2 год.)

Питання до обговорення:

1. Розвиток феодальних відносин у франків в VI-VIII ст.
2. Феодальна вотчина епохи Каролінгів.
3. Дополітичні владні структури у давніх германців за даними Цезаря і Тацита. «Військова демократія».
4. Виникнення і розвиток ранньофеодальної держави в Західній Європі. Імперія Каролінгів: причини виникнення, структура державного управління та чинники та геополітичні наслідки розпаду. Імператор Карл Великий: особистість, державна діяльність, воєначальник. Оцінки дослідників щодо Карла Великого.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Гай Юлій Цезар. ЗАПИСКИ ПРО ГАЛЛІЙСЬКУ ВІЙНУ // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 3-14.
- Публій Корнелій Тацит. Про походження і місце проживання германців // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 15-36.
- Салічна правда // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 41-84.
- Григорій Турський. Історія франків // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 85-164.
- Франкська держава Каролінгів за наративними та законодавчими джерелами // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 165-248.
- Феодальне помістя Каролінзької епохи за маєтковими актами // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 249-288.

Рекомендована література:

1. Горский А.А. Социально-экономические условия в эпоху классового образования и понятие «военная демократия» // Средние века. Вып. 49. – М.: Наука, 1986.
2. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8 тт. - М., 1992. Т. 2. Средневековая Европа.
3. История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. В 3 тт. Т. 1, 2. - М., 1985, 1986.
4. Лебек С. Происхождение франков. V-IX века. - М., 1993.
5. Блок М. Феодальное общество. – К., 2002.

6. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. - М., 1957.
7. Левандовский А.П. Карл Великий. Через Империю к Европе. - М., 1995.
8. Тейс Л. Наследие Каролингов. IX-X вв. - М., 1993.
9. Неусыхин А. И. Свобода и собственность в варварских правах // Проблемы европейского феодализма. – М.: Наука, 1974. С. 42-70.
10. Средневековая Европа глазами современников и историков. Ч.1-5. – М.: Интерпракс, 1994.
11. Левандовский А. Карл Великий. – М.: Молодая гвардия, 1999.
12. Мюссо-Гулар Р. Карл Великий. – М: Весь мир, 2003.

Семінарське заняття № 2.

Візантія в IV – XI ст.

(2 год.)

Питання до обговорення:

1. Особливості розвитку східної частини Римської імперії і ранньої Візантії. Візантія за правління Юстиніана Великого. Повстання “Ніка”.
2. Характерні риси візантійської громади за даними «землеробського закону». Майнова і соціальна диференціація у візантійському селі VIII - X ст.
3. Церква і її місце в державному і суспільному житті ранньої Візантії. Чернецтво. Єресь.
4. Візантійська імперія в кінці XI - XII ст.: внутрішньополітичний розвиток і міжнародні відносини.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Агафий. О царствовании Юстиниана / Пер., ст., прим. М.В. Левченко. М.; Л., 1953.
- Византийский Земледельческий закон / Под ред. И. П. Медведева. – Л.: Наука, 1984.
- ВІЗАНТІЙСЬКА ОБЩИНА ЗГІДНО З ДАНИМИ «ЗЕМЛЕРОБСЬКОГО ЗАКОНУ // Історія середніх віків. Практикум. Частина I: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея. – Умань: «Візаві», 2013. – С. 217-228.
- Византийская Книга епарха [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/eparx.htm>
- Анна Комнин. Олексіада // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 423-427.
- Нікіта Хоніат. Історія з часів царювання Іоанна Комнина // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 448-451.

Рекомендована література:

- История Византии. Т.1.- М.: Наука, 1967. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000047/index.shtml>
- История крестьянства в Европе. Т.1. – М.: Наука, 1985. Главы 1-4, 6-8,13-17 (С.20-176, 216-296, 428-561).
- История Европы. Т.2. Средневековая Европа. – М.: Наука, 1992. С.16-126.
- Корсунский А. Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. – М.: МГУ, 1963
- Корсунский А.Р. Возникновение феодальных отношений в Западной Европе. – М.: МГУ, 1973.
- Курбатов Г. Л. История Византии: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1984.
- Средневековая Европа глазами современников и историков. Ч.1-5. – М.: Интерпракс, 1994.

Семінарське заняття № 3.

Розвиток ранньофеодальних держав у Західній Європі

(2 год.)

Питання до обговорення:

1. Історико-географічне поняття “Франція”; його еволюція в період раннього середньовіччя. Західно-франкське королівство в IX-XI ст.: особливості етнічного й соціального складу населення. Організація державної влади. Гуго Капет. Правління перших Капетингів (до 1060 р.).
2. Особливості політичного розвитку Італії VIII – X ст. Зростання міст як чинник соціокультурного життя.
3. Германські землі IX – XI ст. Напрямки внутрішньої і зовнішньої політики королів / імператорів. «Римська імперія» Оттонів.
4. Північна Європа в IX – XI ст. Експансія вікінгів. Суспільно-політичний лад скандинавів у добу раннього Середньовіччя.
5. Соціальний і державний устрій Англії раннього Середньовіччя.
6. Кельтський світ у добу раннього Середньовіччя. Поняття «кельти». Особливості суспільної організації. Ірландія, Шотландія раннього Середньовіччя. Уельс. Бретань.
7. Іспанія в VIII – середині XI ст. Мусульманське завоювання. Поява іспано-християнських держав і початок Реконквісти. Астуро-Леонське королівство: соціально-економічний і політичний лад. Каталонія.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Беда Достопочтенный. Церковная история народа англов. – СПб: Алетейя, 2003.
 Виудикинд Корвейский. Деяния саксов / Пер., вступ. ст., коммент. Г.Э. Санчука. М., 1975.
 Гильда Премудрый. О гибели Британии. Фрагменты посланий. Жития Гильды / Пер., вступ. ст., прим. Н.Ю. Чехонадской. СПб., 2003.
 Предания и мифы средневековой Ирландии / Под ред. Г.К. Косякова. М., 1991.
 Мабиногион. Легенды средневекового Уэльса / Пер. с англ. В. Эрлихмана. М., 2002.

Рекомендована література:

- Бондаренко Г.В. Мифология пространства Древней Ирландии. М., 2003.
 Герье В. Виллигиз, архиепископ Майнцский. 975—1011. М., 1869.
 Глебов А.Г. Альфред Иеликий и Англия его времени. Воронеж, 2003.
 Грацианский Н.П. Бургундская деревни в X—XII столетиях. М.; Л., 1935.
 Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства. М., 1987.
 Колесницкий Н.Ф. Исследование по истории феодального государства в Германии (IX — первая половина XII в.). М., 1959.
 Корсунский А.Р. История Испании IX—XIII вв. М., 1976.
 Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в VIII—XV веках. М., 1987.
 Лот Ф. Последние Каролинги. СПб., 2001.
 Мак-Кензи А. Рождение Шотландии. СПб., 2003.
 Мельникова Е.А. Меч и лира. Англосаксонское общество в истории и эпосе. М., 1987.
 Мильская Л.Т. Светская вотчина в Германии VIII—IX вв. и ее роль в закреплении крестьянства. М., 1957.
 Неусыхин А.И. Судьбы свободного крестьянства в Германии в VIII—XII вв. М., 1964.
 Петрушевский Д.М. Очерки из истории английского государства и общества в средние века. М., 1937.
 Рис А., Рис Б. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе. М., 1999.
 Савело К.Ф. Раннефеодальная Англия. Л., 1977.
 Тейе Л. Наследие Каролингов. IX—X века. М., 1993.
 Шервуд Е.А. От англосаксов к англичанам. (К проблеме формирования английского народа). М., 1988.

Семінарське заняття № 4

**Церква і християнізація Заходу: віхи, особливості, персоналії, інституції
(2 год.)**

Питання до обговорення:

1. Християнізація варварських народів. Церква у варварських королівствах і подальше поширення християнства.
2. Церква як ідеологічний лідер християнського світу. Вчення про благодать. Вселенські собори. Оформлення християнської догматики.
3. Формування інституту папства. Лев I. Григорій I. Доктрина про дві влади.
4. Раннє чернецтво. Поширення статуту Св. Бенедикта. Клонійський рух.
5. Взаємовідносини папства і королівської влади. “Імперська церква” при Каролінгах. Папство в кінці IX - першій половині XI ст. Рух за «Божий мир».

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Августин Блаженный. Творения. Т. 1—4. СПб.; Киев, 1998.
- Беда Достопочтенный. Церковная история народа англов. – СПб: Алетейя, 2003.
- Борьба пап с императорами // Хрестоматия по истории средних веков / под ред. Н.П. Грацианского и С.Д. Сказкина. М., 1949. Т.1.
- Григорий I Двоеслов. Правило Монастырское. Киев, 1873.
- Дионисий Ареопагит. Сочинения; Максим Исповедник. Толкования. СПб., 2003.
- Евагрий Схоластик. Церковная история / Пер., коммент, прилож. И.В. Кривушина. СПб.. 1999.
- Евсевий Памфил. Церковная история / Комм., прим. С.Л. Кравца. М., 1993.
- Житие св. Северина. / Пер., вступ. ст., коммент. А.И. Донченко. СПб., 1998.
- Иоанн Дамаскин. Точное изложение православной веры. М.; Ростов н/Д., 1992.
- Лоренцо Валла. Рассуждение о подложности так называемой дарственной грамоты Константина// www.vostlit.info
- Ордерик Виталий. Церковная история // www.vostlit.info
- Христианская церковь в XI-XIII вв. // История средних веков: Хрестоматия / Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. М., 1980. Ч.1.

Рекомендована література:

- Арну А. История инквизиции. - СПб.: Евразия, 1995.
- Библейская энциклопедия. – Российское библейское общество, 1995.
- Бордонов Ж. Повседневная жизнь тамплиеров в XIII веке. – М.: Мол. Гвардия. Палимпсест, 2004.
- Гергей Е. История папства. - М.: Республика, 1996.
- Деко А. Апостол Павел. – М.: Мол. Гвардия, 2005.
- Католицизм. Словарь атеиста. - М.: Политиздат, 1991.
- Кривелев И. А. История религий. В 2-х т. - М., 1975.
- Лозинский С. Г. История папства. - М.: ИПЛ, 1986.
- Мулен Л. Повседневная жизнь средневековых монахов Западной Европы. X-XV вв. – М.: Молодая гвардия, 2002.
- Нелли Р. Катары. Святые еретики. – М.: Вече, 2005.
- Овсиенко Ф.Г. Католицизм. Учебное пособие. – М.: РАГС, 2005.
- Ренан Э. Христианская церковь. - Ярославль, 1991.

Змістовий модуль II

Західна цивілізація класичного Середньовіччя (XI – XIII ст.)

Лекція 5. Середньовічне місто в Європі: проблеми виникнення і розвитку.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Теорії і шляхи виникнення середньовічних міст.
2. Критерії поняття «місто», динаміка і географія зростання міст.
3. Соціальний склад населення міст і етапи соціальної боротьби городян.
4. Цехові засади середньовічного ремесла і просте товарне виробництво в умовах феодалізму.
5. Розвиток торгівлі та кредитної справи в Європі.

Основні поняття теми:

Романістична, вотчинна, маркова, бургова й ринкова теорії виникнення міст, вільне ремесло, бюргерство, патриціат, цех, «шедевр», «старші» і «молодші» цехи; «вічні підмайстри»; компаньонажи, замикання цехів; комуни, консулат, гільдії.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 6. Політична й адміністративна організація держави класичного Середньовіччя.

Християнська Церква та її роль.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Новий етап в історії християнства. Піднесення папства.
2. Хрестові походи і роль папства. Духовно-лицарські ордени.
3. Єресь у добу Середньовіччя і боротьба церкви з ними. Інквізиція.
4. Занепад папства в XIV-XV ст. і його причини.
5. Роль католицької церкви і папства в історії Середньовічної Європи.

Основні поняття теми:

Стан, клас, станова монархія, генеральні штати, парламент, кортеси, Велика хартія вольностей, «Оксфордські провізії», «Вестмінстерські провізії», рейхстаг, ландтаг; легізм; Діяння; держави хрестоносців; духовно-лицарські ордени; жертвний подвиг; невірні; паломництво; пілігрими; хрестоносці, королівство Ієрусалімське, графство Тріполі, князівство Антіохійське, графство Едеське, Ієрусалімські ассізи, тамплієри, іоанніти, Тевтонський орден, дитячі хрестові походи;

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 7. Світ людини Середньовіччя.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Просторово-географічні уявлення середньовіччя.
2. Основні риси соціальної психології та ментальності.
  1. Характеристика середньовічного матеріального виробництва і техніки.
  2. Соціокультурні та побутові відмінності духовенства, світської знаті і дворянства, городян і селян.

Основні поняття теми:

Менталітет, ментальність, символізм мислення, семантика, «які моляться», «воюючі», «працюючі», лицарська етика, куртуазність.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 8. Західноєвропейська школа й університет.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Походження й організація університетів в Європі.
2. Організація навчального процесу і внутрішнього розпорядку життя.
3. Модель навчальної програми середньовічних шкіл.

Основні поняття теми:

Артистичний факультет, квадривіум, тривіум, колегії, клірики, магістр, поезія вагантів, студентські нації.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Семінарське заняття № 5.

Середньовічне суспільство класичної доби: від трьох станів до соціальної диференціації

(2 год.)

Питання до обговорення:

1. Модель середньовічного соціуму Герарда Камбрійського й Адальберона Ланського: ті, хто моляться, воюють і працюють.
2. Соціальна диференціація за юридичними критеріями: 1) за ступенем свободи (вільні і раби); 2) за конфесійною належністю (християни, євреї, мусульмани); 3) за послугами, наданими спільноті (благородні і простолюдини). Міська і сільська аристократія: нобілі, шевальє, молодші нащадки.
3. Соціальні втілення середньовічного індивіда: духовенство, рицарство, селяни, інтелектуал, артист-художник, кунець. Селянський світ: ритми трудового життя, особливості побуту. Спосіб життя духовенства: суспільні функції, зовнішній вигляд. Монастирський тип проживання.
4. Замок як центр організації феодального землеволодіння і баналітету. Категорії населення: серви, орендатори, власники алодів, поденщики; форми патронату: прекарій, комендація, імунітетні пожалування.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Розділ II СОЦИАЛЬНЫЕ «ВОПЛОЩЕНИЯ» СРЕДНЕВЕКОВОГО ЧЕЛОВЕКА // Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – С. 123-282 с.
- Коммин Филипп де. Мемуары / Пер., ст., прим. Ю.П. Малинина. М., 1986.

Французская деревня XII—XIV вв. и Жакерия. Документы / Пер., ввод, ст., прим. Н.П.

Грацианского. М.; Л., 1935.

Английская деревня XIII—XIV вв. и восстание Уота Тайлера / Сост. Е.А. Косминский и Д.М. Петрушевский. М.; Л., 1935.

Вестминстерские статуты / Пер. Е.В. Гутновой. М., 1948.

Памятники истории Англии. XI—XIII вв. / Пер. и введ. Д.М. Петрушевского. М., 1936.

Крестьянские движения в Германии перед Реформацией. Сб. документов / Сост. В.А. Ермолаев. Саратов, 1961.

Леонтьевский А.В. Хрестоматия по истории Германии XIV в. Ростов н/Д., 2001.

Немецкий город XIV—XV вв. Сб. материалов / Пер., введ. ст., подбор матер., прил., коммент. В.В. Стоклицкой-Терешкович. М., 1936.

Фуэро Толедо // Право в средневековом мире. М., 2003.

Література до підготовки:

Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – 400 с.

Дюби Ж. Время соборов. Искусство и общество 980-1420 годов. М.: Ладомир, 2002.

Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987-1460 / Пер. с фр. Г. А. Абрамова, В. А. Павлова. М.: Междунар. отношения, 2001. – 416 с.

Классы и сословия средневекового общества: сборник / под ред. З.В. Удальцовой. – М.: МГУ, 1988. – 216 с.

Блок М. Феодалне суспільство. – К., 2002. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/bloch/blo.htm>

Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. – М., 1957.

Ле Руа Ладюри Э. История Франции. Королевская Франция. От Людовика XI до Генриха IV. 1460-1610. – М.: Междунар. Отношения, 2004.

Семінарське заняття № 6.

**Християнська Церква в епоху класичного Середньовіччя. Хрестові походи
(2 год.)**

Питання до обговорення:

1. Гільдебрандт і боротьба за церковну реформу в середині XI ст. Григоріанська реформа. Встановлення папської теократії. Індульгенції.
2. Хрестові походи як військово-колонізаційні рухи. Їх характер, причини і передумови. Перші хрестові походи. Держави хрестоносців на Сході. "Єрусалимські ассізи". Духовно-рицарські ордени.
3. Другий, третій і четвертий хрестові походи. Розгром Візантії. "Північні" хрестові походи. Занепад руху хрестоносців і його причини. Значення і вплив хрестових походів на розвиток Європи.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Анна Комнин. Олексіада // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 423-427.
- Нікіта Хоніат. Історія з часів царювання Іоанна Комнина // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 448-451.
- Заборов МА. История Крестовых походов в документах и материалах. М., 1977.
- Постанова Клермонського Собору про Хрестовий похід (1095 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 407.

- Анонім. Діяння франків та інших єрусалимців// Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 407.
- Раймунд Агільський. Історія франків, які завоювали Єрусалим// Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.411.
- Фульхерій Шартрський. Єрусалимська історія // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.412
- Еккегард Аврейський. Єрусалимська історія // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.417
- Гвіберт Ножанський. Діяння Божі через франків// Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.418
- Альберт Аахенський. Єрусалимська хроніка // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.420
- Кафаро де Каскіфелоне. Книга про звільнення східних міст// Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.422
- Вільгельм Тірський. Історія Священної війни// Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.428.
- Яків Вітрійський. Єрусалимська історія // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.430.
- Договір, укладений між Венецією та Єрусалимським королівством у 1124 р. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.432.
- Усама ібн Мункиз. Книга повчання // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.434.
- Послання Папи Інокентія III про Четвертий Хрестовий похід (1198 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.437.
- Жоффруа Вілардуен. Завоювання Константинополя// Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.438.
- Робер де Кларі. Завоювання Константинополя // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.446
- Лист Папи Інокентія III маркізу Боніфацію Монфератському // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.452.

Рекомендована література:

- Близнюк С.В. Мир торговли и политики в королевстве крестоносцев на Кипре. 1192-1373. – М., 1994.
- Добиаш-Рождественская О.А. Крестом и мечом. Приключения Ричарда 1 Львиное Сердце. – М., 1991.
- Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. – М., 1980.
- Кесслер У. Ричард I Львиное Сердце: Король. Крестоносец. Авантюрист - Ростов/нД: Феникс, 1997.
- Куглер Б. История крестовых походов / Пер. с нем. СПб., 1895; – Ростов-на-Дону, 1996.
- Лозинский С.Г. История папства, М., 1986,
- Луцицкая С.И. Образ другого: мусульмане в хрониках крестовых походов. – СПб: Алетейя, 2001.
- Райт Дж.К. Географические представления в эпоху крестовых походов. – М., 1988.
- Эпоха крестовых походов / Под ред. Э. Лависса и А. Рамбо. – СПб., 1999. (Классики исторической мысли).
- Дюби Ж. Время соборов. Искусство и общество 980-1420 годов. М.: Ладомир, 2002.
- Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987-1460 / Пер. с фр. Г. А. Абрамова, В. А. Павлова. М.: Междунар. отношения, 2001. - 416 с.

Семинарське заняття № 7.

Політична й адміністративна організація держави класичного Середньовіччя (2 год.)

Питання до обговорення:

1. Влада та її установи в Середньовіччя: монарх (правитель), королівський (князівський) двір, рада монарха, (асамблеї, кортеси), вищі урядовці (канцлер, майордом, суддя і аудитор королівського трибуналу, казначей, адмірал). Організація державної влади (Франція XI-XIII ст. Англія у XI-XIII ст. «Велика Хартія вольностей». Скандинавські країни у XI-XIII ст. Німеччина та Італія у XI-XIII ст. Країни Піренейського півострова в XI-XIII ст. Іспанія і Португалія.).
2. Правосуддя. Середньовічне судочинство. Поняття «юстиція». Прево, балії, сенешалі у Франції: реалізація повноважень, рівень компетентності, персоналії.
3. Військова служба й армія Заходу: типи, види, озброєння. Рух за Мир Божий (X-XIII ст). Битва при Бувіне 27 липня 2014 р. у колективній пам'яті французів. Індустрія війни (справедлива і несправедлива війна, капітуляція, викуп полонених). Військові лицарські ордени. Реконкіста в Іспанії.
4. Станово-представницька монархія в країнах Західної Європи: етапи розвитку.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

"Велика хартія вольностей" і виникнення парламенту в Англії // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.561-600.
Виллами Дж. Новая хроника или история Флоренции / Пер., ст., прим. М А Юсима. М., 1997.
Итальянские коммуны XIV—XV вв.: Сб. документов / Под ред. В.И. Рутенбурга. М.; Л., 1965.
Книга Суны и Шары мавров / Пер., вступ. ст., коммент. И.И. Варьяш. М., 1995. Песнь о Роланде.
Коронование Людовика. Нимская телега. Песнь о Сиде. Романсеро. М., 1976.
Петр из Дусбурга. Хроника Земли Прусской / Пер., коммент. В.И. Матуэвой. М., 1997.
Питти Бонакорсо. Хроника / Пер. З.В. Гукоской. Л., 1972.
Салимбене де Адам. Хроника / Науч. ред. О.Ф. Кудрявцев. М., 2004.
Социально-политическое развитие стран Пиренейского полуострова при феодализме. М., 1985.
Фуэро Толедо // Право в средневековом мире. М., 2003.

Рекомендована література:

Балакин В.Д. Творцы Священной Римской империи. – М.: Мол. Гвардия, 2004.
Блок М. Короли-чудотворцы. М., 1998.
Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 4. Extra muros: город, общество, государство. - М.: Наука, 2000. - 354 с
Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3. Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. - М.: Наука, 2000. - 378 с
Гутнова Е.В. Возникновение английского парламента (Из истории английского общества и государства). М. 1960.
Гутнова Е.В. Английское сословное государство в XIV-XV вв. // Средние века. 1987. Вып. 50.
Гутнова Е.В. Сословно-представительные собрания средних веков в истории европейской цивилизации // Цивилизация. М. 1995. Вып.3.
Дмитриева О.В. У истоков английского парламентаризма // Британия и Россия. М., 1997.
История Европы. Т.2. – М.: Наука, 1992. С.487-508.
Колесницкий А.Ф. Священная Римская империя: притязания и действительность. – М.: Наука, 1977.
Колесницкий Н.Ф. Исследования по истории феодального государства в Германии (IX- первая половина XII в.). М., 1977.
Колесницкий Н.Ф. Феодальное государство V-XV вв. М.,1967.

- Ле Руа Ладюри Э. История Франции. Королевская Франция. От Людовика XI до Генриха IV. 1460-1610. – М.: Междунар. Отношения, 2004.
- Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X-XIII веков. – СПб.: Евразия, 2001.
- Селицкий А.И. Проблема генезиса королевской власти у англо-саксов. Автореф. Дисс... канд. Ист. наук. – Краснодар, 2001.
- Французские короли и императоры. – Ростов/нД: Феникс, 1997.
- Хачатурян Н. А. Налоговая политика французской сословной монархии в XIV – XV вв. // Средние века. Вып. 50.- М.: Наука, 1987. С. 113-137.
- Хачатурян НА. Возникновение Генеральных штагов во Франции. М., 1976.
- Хачатурян Н. А. Сословная монархия во Франции XIII – XV вв. – М.: Высшая школа, 1989.
- Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. М., 1992.
- Фавтье Р. Капетинги и Франция. СПб., 2001.
- Фаулер К. Эпоха Плантагенетов и Валуа. СПб., 2003.

Семінарське заняття № 8.

Економічне життя Західної цивілізації високого Середньовіччя

(2 год.)

Питання до обговорення:

1. Сільське господарство: агрокультура, технології, продуктивність.
2. Торгівля середньовічного Заходу: провідні агенти, напрямки, форми, товарний асортимент, дохідність. Ярмарки. Купецькі корпорації. Союзи міст. Ганза. Ломбардська ліга. Швабський союз.
3. Ремесло і ремісничі корпорації. Цеховий устрій.
4. Середньовічна система мір і ваги.
5. Монети. Обіг монет. Монетні союзи. Грошові відносини і кредит.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Агрикультура в памятниках западного средневековья / Под Ред. О.А. Добиаш-Рожественской. – М.-Л., 1936.
- Лука Пачоли. Трактат о счетах и записях / Изд. Подгот. Я. Соколов. – М., 1974.
- Статути паризьких цехів XIII ст. за "Книгою ремесел" // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.512
- Грамота графині Артуа і Бургундії Маго про заборону виготовлення сукон у селах поблизу 517 міст а Сент-Омера (1323 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.517
- Постанова лондонської гільдії ткачів 1345 р. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.518
- Цеховий статут франкфуртських сукноробів 1345 р. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.522
- Друга цехова грамота Аугсбурга (16. 12. 1368 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.525
- Цехове і бюргерське ополчення з а Аугсбурзькою хронікою (кінець XIV ст.) 528
- Цехове свідоцтво // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.530
- Документ кельнського цеху шовкопрядильниць (1412-1413 рр.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.530
- Статут любецьких кушнірів (1409 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.531

- Статут любецьких шкіряників (1454 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.531
- Статут любецьких золотарів (1492 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.532
- Статут співдружності франкфуртських підмайстрів-кравців (середина XV ст.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.532
- Рішення міської ради Ульма про закриття клубів підмайстрів (1394 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.534
- Заклик до страйку, звернений підмайстрами-кушнірами Вільшtedта до підмайстрів-кушнірів Страсбурга (1470 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.534
- Договір про перевезення товарів (23. 03. 1248 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.535
- Пограбування купців феодалами (1076 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.535
- Донесення графа про пограбування купця (1149 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.536
- Скасування "Берегового права" (8. 09. 1308 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.536
- Права регенсбурзьких купців в Австрії (9. 07. 1192 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.537
- Купецька гільдія**
- Договір про охорону торгівлі між Любеком і Гамбургом (1241 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.541
- Постанова Ганзи 1260—1264 рр. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.541
- Постанова Ганзи 1265 р. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.543
- Статути Ганзейської контори в Брюгге XIV ст. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.543
- Зобов'язання Бремена при повторному прийомі його в німецьку Ганзу (3. 08. 1358 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.545
- Статут щотижневого ринку в місті Страсбурзі (1491 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.547
- Промова дожа Венеції — Помазо Моченіго, виголошена в 1420 р. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.548
- Заповіти лондонських купців XIV—XV ст. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.548
- Аугсбурзька конституція XIII ст. // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.551
- "Міська книга" Аугсбурга (кінець XIII — середина XIV ст.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.556
- Аугсбурзький регламент про жебраків (1491 р.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.558
- Нюрнберзькі закони про розкіш (XIV—XV ст.) // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С.559

Література до опрацювання

- Авербух М.С. Законы народонаселения докапиталистических формаций. М., 1967. Бюхер К. Возникновение народного хозяйства. 5-е изд. Пг., 1923. Т. 1—2.
- Все начиналось с десятины; этот многоликий налоговый мир. М., 1992.
- Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 4. Extra muros: город, общество, государство. - М.: Наука, 2000. - 354 с
- Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3. Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. - М.: Наука, 2000. - 378 с
- Даркевич В.П. Пути средневековых мастеров. М., 1972.
- Демография западноевропейского средневековья в современной буржуазной историографии. Реферат, сб. М., 1984.
- Дживелегов А.К. Торговля на Западе в средние века. СПб., 1904.
- Еманов А.Г. Север и Юг в истории коммерции: на материалах Кафы XIII—XV вв. Тюмень, 1995.
- Женщина, брак, семья до начала нового времени. Демографические и социокультурные аспекты. М., 1993.
- Историческая демография докапиталистических обществ Западной Европы. Проблемы и исследования. М., 1988.
- История техники. М., 1962. Гл. III.
- Кулишер И.М. История экономического быта Западной Европы. 8-е изд. М.: Л., 1931. Т. 1.
- Очерки истории техники докапиталистических формаций. М.; Л., 1936. Петрушевский Д.М. Очерки из экономической истории средневековой Европы. М.; Л., 1928.
- Полянский Ф.Я. Товарное производство в условиях феодализма. М., 1969.
- Сванидзе А.А. Деревенские ремесла в средневековой Европе. М., 1985. Средневековый быт. Л., 1935.
- Стоклицкая-Терешкович В.В., Плешкова С.Л. Средневековый город в Западной Европе в XI—XV веках. Вып. 1. М., 1969.

Семінарське заняття № 9.
Світ людини Середньовіччя
(2 год).

Питання до обговорення:

1. Середньовічна соціологія: загальні тривоги, біснுவатости, страхи, упередження індивідів. Релігія і церква у житті середньовічного індивіда. Есхатологічні очікування.
2. Форми дозвілля і розваг різних станів (рицарі, священнослужителі, простолюдини, містяни). Гендерний вимір дозвілля. Розваги феодалів. Роль полювання в повсякденні аристократії. Рицарські турніри. Полювання та його різновиди.
3. Світ середньовічного свята: суспільні функції і форми прояву святкової культури. Святкові традиції середньовіччя. Основні складові елементи середньовічного свята. Середньовічний театр.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Розділ I. СРЕДНЕВЕКОВЫЙ ЧЕЛОВЕК КАК ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ ТИП // Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – С.7-122.
- РОЗДІЛ III. ЖІНКА // Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – С. 282-350.
- Джованни Виллани. Новая хроника. Кн.1-12 // www.vostlit.info
- «Книга о короле Модусе»,
- «Трактат о сокольничем Гуэлельмо»,
- «Об искусстве охоты с ловчей птицей» Фридриха II Гогенштауфена» (XIII ст.),

- «Книга об охоте» Гастона де Фуа (XIV ст.)

Рекомендована література:

- Аръес Ф. Ребенок и семейная жизнь при старом порядке. – Екатеринбург: Изд. Уральского университета, 1999.
- Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в Средние века. Очерки демографической истории Франции. М., 1991.
- Брагина Л.М. и др. Культура Западной Европы в эпоху Возрождения. – М.: Мосгосархив, 1996.
- Виноградова Л. Н., Громько М. М., Гуревич А. Я., Толстой Н. И. Духовная жизнь европейского крестьянства // ИКЕ. Т.3. - М.: Наука, 1986. С. 490-456.
- Виолле ле Дюк Э. Жизнь и развлечения в средние века. – Спб: Евразия, 1999.
- Воше А. Средневековая религиозность, VIII – XII вв. С. 75-93 (Шифман Э. И.).
- Гис Ф. и Дж. Брак и семья в средние века. - М.: Росспэн, 2002.
- Глебов-Богомоллов А.И. Фаворитки французских королей. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.
- Горбачева Л.М. Костюм средневекового Запада. От натальной рубахи до королевской мантии. – М.: Гитис, 2000.
- Гуревич А. Я. Крестьянство и духовная жизнь раннесредневекового общества // ИКЕ. Т.1. - М.: Наука, 1985. С. 519-554.
- Гутова Е. В. Духовная жизнь европейского крестьянства и его общественное сознание // ИКЕ. Т.2. - М.: Наука, 1986. С. 592-629.
- Даркевич В. П. Аргонавты средневековья. - М.: КДУ, 2005.
- Даркевич В.П. Народная культура средневековья. – М.:Наука. 1988.
- Даркевич В.П. Светская праздничная жизнь Средневековья IX-XVI вв. Изд.2-е. – М.: Индрик, 2006.
- Дети и общество в средние века (Обзор). С. 281-291 (Бессмертный Ю. Л.).
- Дефурно М. Повседневная жизнь времен Жанны д'Арк. СПб., 2002.
- Из истории средневекового рыцарства. Эпоха расцвета / Сост. И.И.Басов. Под. ред. С.Л. Дударева – Армавир, 1998.
- История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения. – М.: Высшая школа, 1999.
- Краснова И.А. Деловые люди Флоренции XIV-XV вв. Ч.1-II. – Москва-Ставрополь, 1995.
- Культурология. История и теория культуры. - М., 1996.
- Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. - М.: Прогресс-Академия, 1992.
- Малинин Ю. П. Рыцарская этика в позднесредневековой Франции (XIV – XV вв.) // Средние века. Вып. 55. - М.: Наука. 1992. С. 195-213.
- Манселли Р. Народная религия средних веков: проблемы методологии и истории. С. 55-56 (Гуревич А. Я.).
- Мань Э. Повседневная жизнь в эпоху Людовика XIII. – СПб.: Евразия, 2002.
- Мосолкина Т.В. Особенности самосознания английских горожан в XIV-XV вв. На материалах Бристоля //Средневековая Европа: История и историография. – Воронеж: ВГУ, 1997. С.59-73.
- Мулен Л. Повседневная жизнь средневековых монахов Западной Европы. X-XV вв. – М.: Молодая гвардия, 2002.
- На пути к современной цивилизации. Курс лекций. Ставрополь, 1993.
- Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали. – М.:Прогресс, 1987.
- Рябова Т.Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. – Иваново: Юнона, 1999.
- Средневековая Европа глазами современников и историков. Ч. III. Средневековый человек и его мир. - М.: Интерпракс, 1994.
- Хейзинга Й. Осень средневековья. - М., 1988.
- Эрланже Ф. Эпоха дворов и королей. Этикет и нравы в 1558-1715 гг. – Смоленск: Русич, 2005.
- Ястребицкая А. Л. Западная Европа в XI–XIII вв. Эпоха. Быт. Костюм. - М.: Искусство, 1978.

Материалы реферативного сборника «Идеология феодального общества в Западной Европе: проблемы культуры и социально-культурных представлений средневековья в современной зарубежной историографии. М., 1980:

- Ариес Ф. Ребенок и семья при «старом порядке». С. 273-280 (Бессмертный Ю. Л.).
- Ариес Ф. Человек перед лицом смерти. С. 177-185 (Аросов А. Я.).
- Борст А. Формы жизни в средние века. С. 144-159 (Гуревич А. Я.).
- Ле Гофф Ж. Переосмысливая средневековье: проблемы времени, труда и культуры в западноевропейском средневековом обществе. С. 122-143 (Гуревич А. Я., Бессмертный Ю. Л.).
- Рихтер М. Проблемы общения в латинском средневековье. С. 172-176 (Гуревич А. Я.).
- Сампшон Дж. Паломничество: воплощение средневековой религии. С. 94-109 (Семенова Э. И.).
- Фландрен Ж.-Л. Семья: родня, дом, секс при «старом порядке». С. 260-272 (Бессмертный Ю. Л.).
- Фоссье Р. Женщина и общество на средневековом Западе. С. 292-297 (Бессмертный Ю. Л.).
- Шпрандель Р. Умонастроения и системы: новые подходы к средневековой истории. С. 160-171 (Аросов А. Я.).
- Эриксон К. Средневековые видения: очерки истории и восприятия. С. 110-121 (Семенова Э. И.).

Семінарське заняття № 10.
Західноєвропейська школа й університет
(2 год.)

Питання до обговорення:

1. Джерела з історії середньовічної школи і університету.
2. Паризький університет: європейський універсалізм, місцеві інтереси і ідея представництва (за матеріалами робіт П. Уварова).
3. Зміст і структура освіти в школі та університеті. Особливості середньовічних методів і методик викладання.
4. Соціальне і майнове становище викладачів.
5. Середньовічні студенти. Мандрівні студенти. Ваганти. Голіарди.
6. Інтелектуал у середньовічному соціумі. Роль університетів у житті середньовічної цивілізації Заходу.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Антология педагогической мысли христианского средневековья. М., 1994. Т., 1-2.
- Абельяр П. История моих бедствий. М., 1959.
- Документы по истории университетов Европы XII-XV вв. / под ред. Г.И. Липатниковой . Воронеж, 1973.
- Уваров П.Ю. Парижский университет: европейский универсализм, местные интересы и идея представительства // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3. Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. - М.: Наука, 2000. – С. 51-64.
- Послушник и школяр, наставник и магистр: средневековая педагогика в лицах и текстах / под ред. В . Г. Безрогова. — М., 1996. — Режим доступа: http://www.e-reading.club/chapter.php/139562/105/Poslushnik_i_shkolyar%2C_nastavnik_i_magistr.html
- Середньовічні університети Західної Європи за документальними та оповідними джерелами // // Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – С. 601-648.

Рекомендована література:

- Антология педагогической мысли христианского средневековья / под ред. В. Г. Безрогова, О.И. Варьяш. М., 1994;
- Гайденко В.П., Смирнов Г.А. Западноєвропейська наука в середніє віка. М., 1989.
- Городская культура. Средневековье и начало Нового времени / под ред. В. И. Рутенбурга. Л., 1986;
- Гофф, Жак Ле. Интеллектуалы в средние века. СПб., 2003.
- Западноєвропейська средневековья школа и педагогическая мысль. М., 1990.
- Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии. Латинская патристика. М. 1979.

- Нехаева С. В. Картины нравов средневекового студенчества: развратники, насильники, прелюбодеи // Вопросы всеобщей истории и историографии. Сборник научных статей памяти проф. А. В. Эдакова / Отв. ред. К.Б. Умбрашко. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2006. – С. 139–170. <http://prepod.nspu.ru/mod/resource/view.php?id=17463>
- Суворов Н.С. Средневековые университеты. — М.: Тип. Н.И. Кушнарера, 1898. — 245 с. — Режим доступа: <http://books.e-heritage.ru/book/10078483>
- Уваров П.Ю. История интеллектуалов и интеллектуального труда в Средневековой Европе. М., 2000.
- Уваров П.Ю. Парижский университет и местные интересы (конец XIV — первая половина XV вв.) // Средние века. Вып. 54. — М., 1991;
- Уваров П.Ю. Университет // Словарь средневековой культуры / Под ред. А.Я. Гуревича (2003): http://medieval_culture.academic.ru/97/университет
- Университеты Западной Европы. Средние века. Возрождение. Просвещение / под ред. Н.В. Ревякиной. — Иваново, 1990;
- Чаша Гермеса. Гуманистическая мысль эпохи Возрождения и герметическая традиция / сост. О.Ф. Кудрявцев. — М., 1996;

Практичне заняття № 1

(2 год)

Тема: Основні типи джерел з Середньовічної історії Західної цивілізації та методики роботи з ними. Візуальні джерела, їх роль в історичній реконструкції.

Мета: з'ясування типології середньовічних джерел, а також методик роботи з ними; сформувати вміння джерелознавчого та історико-культурного аналізу пам'яток / артефактів культури Середньовіччя;

Завдання:

- Ознайомитися з науковою літературою з типології середньовічних джерел;
- з'ясувати особливості візуальних джерел для вивчення середньовічної історії Заходу;
- проаналізувати конкретне нарративне і візуальне джерело за нижченаведеною методикою;
- оформити результати аналізу у формі мультимедійної презентації / слайд-програми (з можливістю використання на уроці в школі);

Інструментарій:

- Алгоритм роботи з історичним джерелом.
- Робоча навчальна програма дисципліни, зі списком рекомендованих джерел.
- Смирнова Е. Д. Визуальные источники и тексты христианского Средневековья о повседневности. – Режим доступу: <http://hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/istochnik/7/Smirnova.pdf>

Практичне заняття № 2

(2 год)

Тема: Місто у середньовічній цивілізації Заходу

Мета: вивчення ролі міст і міської культури в розвитку Західної цивілізації доби Середньовіччя

Завдання:

- Вивчити типологію середньовічних міст і основні концепції їх походження;
- з'ясувати мережу соціальних зв'язків у середньовічному місті;
- проаналізувати соціальне становище виявлених соціальних і професійних груп містян;
- реконструювати вияви повсякденних практик у місті з позиції ціннісних уявлень і норм поведінки середньовіччя;
- виявити роль і значення міського життя в формуванні етно- і соціокультурної своєрідності європейських народів, становленні культурної традиції Західної цивілізації;

Хід заняття:

1. Розподіл студентів на міні-групи і вибір ними проблеми до опрацювання.
2. Опрацювання наукової літ-ри і джерел з проблеми і структурування доповіді.

3. Публічна презентація / захист досліджуваної проблеми у формі історичної реконструкції.

Проблеми для дослідження на практичному:

1. Влада, ієрархія і конфлікти середньовічного міста.
2. Місто і право: форми організації, захисту і правосвідомість городян.
3. Повсякденне життя середньовічного міста і цінності городян.
4. Видовища і свята середньовічного міста:
  - A. Ігри та розваги городян
  - B. Карнавал і комічна культура середньовічної Німеччини: механізм виникнення і занепаду
  - C. Свята середньовічної Іспанії і місто.
  - D. Публічна страта в середньовічному місті: видовище і судовий ритуал.

Інструментарій:

- Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3. Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. - М.: Наука, 2000. - 378 с.
- Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 4. Extra muros: город, общество, государство. - М.: Наука, 2000. - 354 с.
- Робоча навчальна програма дисципліни, зі списком рекомендованих джерел.
- Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005.

Практичне заняття № 3

(2 год)

Тема: Світ людини Середньовіччя: харчові традиції середньовічного Заходу

Мета: з'ясувати життєвий світ людини середньовіччя, осмислити її ціннісний світ, проблеми, обставини життя і побуту.

Завдання:

- реконструювати спектр продуктів, які мала у раціоні ранньосередньовічна людина;
- проаналізувати харчові традиції Західної цивілізації і визначити раціон споживання провідних соціальних груп;

1. Перегляд відеопередачі «Історія їжі. Раннє середньовіччя» (учасники: член-кореспондент РАН П.Ю. Уваров; к.і.н. А.І. Сидоров Інститут всесвітньої історії РАН). – Режим доступу: – <http://intellect-video.com/1170/CHas-istiny--Istoriya-edy--Ranee-srednevekove-online/>

За підсумками перегляду виконання 2 завдань (1 – для всіх студентів з самостійним вибором соц. групи), 2-6 – за вибором.

1. Складання щоденного раціону харчування для представників різних верств сусп-ва (духовенство, ченці, аристократи, селяни) за вибором;

2. Зернові у Середньовіччя: спектр основних культур, способи їх вирощування й обробітку. Хліб як цінність для середньовічної людини.

3. Масло вершкове й олія: способи обробки й виготовлення продуктів.

4. М'ясо й сало як продукти раннього Середньовіччя. Способи обробки, зберігання.

5. Напої раннього Середньовіччя: асортимент, способи обробки, зберігання.

6. Прянощі раннього Середньовіччя.

I курс, II семестр

№	Назви теоретичних розділів	Кількість годин						
		Р	А	Л	СЗ	ПЗ	СР	ПК/СК
Змістовий модуль III								
Розвиток Західної цивілізації в період кризи Середньовіччя (XIV – XV ст.)								
1	Чинники й ознаки економічної і соціальної кризи Західної цивілізації	6	2	2	-		4	
2	Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході	10	6	2	2	2	4	
3	Політичне життя й державні інституції Заходу в XIV – XV ст.	12	6	2	4		4	2
4	Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда в умовах кризи XIV – XV ст.	14	8	2	4	2	4	2
5	Релігійне життя Заходу XIV – XVст.	6	2		2		4	
6	Культурний розвиток Західної цивілізації в умовах викликів пізнього Середньовіччя	12	4		4		6	2
	Разом	90	28	8	16	4	26	6/30
	Разом за навчальним планом	180	70	24	36	10	68	12/30

Змістовий модуль III

Розвиток Західної цивілізації в період кризи Середньовіччя (XIV – XV ст.)

Лекція 1. Чинники й ознаки економічної і соціальної кризи Західної цивілізації (2 год.)

Логіка викладу:

1. Жити в «переповненому світі».
2. Розвиток соціальних процесів: еволюція “нового” дворянства, диференціація селянства, положення міських прошарків.
3. Соціальні конфлікти XIV ст. Урядова політика щодо цехів.

Основні поняття теми:

абсолютизм, монархія, бюрократія, протекціонізм, меркантилізм, «старе дворянство», «нове дворянство», «дворянство шпаги», «дворянство мантиї», «ротюрье», маргіналізація.

Рекомендована література:*

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 2. Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході

Логіка викладу:

(2 год)

1. Народонаселення Європи: кількісний вимір, фізіологія, вікові і гендерні параметри.
2. Процеси відтворення населення і чинники, що їх визначали.
3. Хвороби середньовічної Західної цивілізації та їх сприйняття в суспільстві.
4. Великі географічні відкриття та їхні наслідки для Західної цивілізації.

Основні поняття теми:

«Чорна смерть», середня тривалість життя, «тріада бід», голодовки середньовіччя.

Рекомендована література:*

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 3. Політичне життя й державні інституції Заходу в XIV – XV ст.

Логіка викладу:

(2 год)

1. Основні тенденції політичного розвитку Західної Європи в XIV – XV ст. Столітня війна.
2. Соціальна історія країн Європи.
3. Взаємовідносини монархічної влади з папською курією в XIV – XV ст.

Основні поняття теми:

«Кріпосницький» абсолютизм, монархія, бюрократія, протекціонізм, меркантилізм, «старе дворянство», «нове дворянство», «дворянство шпаги», «дворянство мантиї», «ротюрье», маргіналізація, «Столітня війна».

Рекомендована література:*

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Лекція 4. Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда

в умовах кризи XIV — XV ст.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Форми суспільної репрезентації: корпоративність.
2. Турботи повсякденного життя.
3. Особливості духовного розвитку суспільства: карнавальна культура.
4. Маргінали середньовічного соціуму.

Основні поняття теми:

Відьма, полювання на відьом, гостинність, індульгенція, Священне писання, , гугеноти, пуританська мораль.

Рекомендована література*:

Основна: 1, 2, 3, 17, 33. Додаткова: 10, 13, 15.

*тут і надалі вказано номери джерел у прикінцевому загальному списку рекомендованої літератури.

Семінарське заняття № 1.

Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході

(2 год.)

Питання до обговорення

1. Чинники і динаміка народонаселення Західної цивілізації. Народжуваність і смертність. «Тріада бідувань»: хвороби й епідемії, війни і військово-колонізаційні рухи, хронічне недоїдання (голод).
2. Етнічний склад населення, чинники його трансформацій.
3. Характер і форми середньовічної сім'ї. Шлюб і розлучення.
4. Середня тривалість життя середньовічного індивіда. Вікові періоди в житті людини.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

Матеріали реферативного сборника «Идеология феодального общества в Западной Европе: проблемы культуры и социально-культурных представлений средневековья в современной зарубежной историографии. М., 1980:

Ариес Ф. Ребенок и семья при «старом порядке». С. 273-280 (Бессмертный Ю. Л.).

Ариес Ф. Человек перед лицом смерти. С. 177-185 (Аросов А. Я.).

Борст А. Формы жизни в средние века. С. 144-159 (Гуревич А. Я.).

Ле Гофф Ж. Переосмысливая средневековье: проблемы времени, труда и культуры в западноевропейском средневековом обществе. С. 122-143 (Гуревич А. Я., Бессмертный Ю. Л.).

Фландрен Ж.-Л. Семья: родня, дом, секс при «старом порядке». С. 260-272 (Бессмертный Ю. Л.).

Фоссье Р. Женщина и общество на средневековом Западе. С. 292-297 (Бессмертный Ю. Л.).

Рекомендована література:

Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при старом порядке. – Екатеринбург: Изд. Уральского университета, 1999.

Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в Средние века. Очерки демографической истории Франции. М., 1991.

Бессмертный Ю.Л. Историческая демография позднего западноевропейского средневековья на современном этапе // Средние века, Вып. 50. М., 1987

Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в средние века. М., 1991.

Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. М., 1957,

- Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV—XVIII вв. Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное. М., 1986; Т. 2: Игры обмена. М., 1988; Т. 3: Время мира. М., 1992.
- Бродель Ф. Что такое Франция? Кн. 1: Пространство и история. М., 1994; Кн. 2: Люди и вещи. М., 1995.
- Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II. Часть I. М., 2002. Часть II. М., 2003. Часть III. М., 2004.
- Ястребицкая А.Л. Материальная культура и образ жизни в Европе на исходе средневековья // История Европы. Т. 3. М., 1993.

Семінарське заняття № 2.

Політичне життя й державні інституції Заходу в XIV — XV ст.

(4 год.)

Питання до обговорення:

1. Політичний розвиток Німеччини в XIV-XV ст. Священна Римська імперія – найбільше політичне утворення Західної Європи: склад, територія, організація влади.
2. Міські комуни Північної і Центральної Італії. Італійські морські республіки: Піза, Генуя і Венеція. Політична й адміністративна організація держави.
3. Влада та її установи в Середньовічній Іспанії. Король, емір/халіф та його інституції. Кортеси та їх компетенції.
4. Повноваження монарха Франції. Політика Філіпа IV. Перша асамблея Генеральних штатів у Франції (1302). Структура станового представництва у Франції, її інституції. Роль Генеральних штатів. Столітня війна і криза державності у Франції.
5. Англійський парламент у XIV-XV ст.: склад, компетенції, порядок роботи. Формування станової монархії.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Виллами Дж. Новая хроника или история Флоренции / Пер., ст., прим. М А Юси- ма. М., 1997.
- Итальянские коммуны XIV—XV вв.: Сб. документов / Под ред. В.И. Рутенбурга. М.; Л., 1965.
- Питти Бонакорсо. Хроника / Пер. З.В. Гукоской. Л., 1972.
- Салимбене де Адам. Хроника / Науч. ред. О.Ф. Кудрявцев. М., 2004.

Рекомендована література:

- Рутенбург В.И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения. Л., 1987.
- Социально-политическое развитие стран Пиринейского полуострова при феодализме. - М., 1985.
- Кан А.С. История скандинавских стран. - М., 1971.
- Контамин Ф. Война в Средние века. СПб., 2001.
- Ле Гофф Ж. Людовик IX Святой. М., 2001.
- Левандовский А.П. Жанна д'Арк. 2-е изд. М., 1982.
- Лерруа Э. Столетняя война. – СПб: Евразия, 2002.
- Мельникова Е.А. Скандинавские рунические надписи. - М., 1977.
- Перну Р., Клэн М.-В. Жанна д'Арк. М., 1992.
- Петрушевский Д. М. Восстание Уота Тайлера. – М., 1937.
- Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X-XIII веков. – СПб.: Евразия, 2001.
- Райцес В.И. Жанна д'Арк: факты, легенды, гипотезы. Л., 1982.
- Самаркин В.В. Восстание Дольчино. – М.: МГУ, 1971.

- Сапрыкин Ю.М. Народные движения в Англии во второй половине XIV – начале XVI вв. – М.: МГУ, 1981.
- Сванидзе А.А. Средневековый город и рынок в Швеции XIII-XV вв. - М., 1980.
- Сидорова Н.А. Антифеодальные движения в городах Франции во второй половине XIV – начале XV в. – М.: МГУ, 1960.
- Сказкин С.Д., Самаркин В.В. Дольчино и Библия (к вопросу о толковании «Священного писания» как способе революционной пропаганды в средневековье) // Средние века. Вып.38. – М.: Наука, 1975.
- Удальцова З.В., Осипова К.А. Типологические особенности феодализма в Византии // Проблемы социальной структуры и идеологии средневекового общества. – Л.: ЛГУ, 1974.
- Фавтье Р. Капетинги и Франция. СПб., 2001.
- Фаулер К. Эпоха Плантагенетов и Валуа. СПб., 2003.
- Хачатурян Н. А. Налоговая политика французской сословной монархии в XIV – XV вв. // Средние века. Вып. 50.- М.: Наука, 1987. С. 113-137.
- Хачатурян Н. А. Сословная монархия во Франции XIII – XV вв. – М.: Высшая школа, 1989.

Семінарське заняття № 3

Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда в умовах кризи XIV – XV ст.
(2 год.)

Питання до обговорення

1. Соціальні контакти в західноєвропейському середньовічному світі. Проблема маргіналів.
2. Правова регламентація повсякденного життя. Загальна характеристика середньовічного правопорядку.
3. Матеріальні аспекти буття середньовічного індивіда. Середньовічне житло: типи будівель, основні матеріали будівництва. Замок як фортифікаційна споруда і як житлове приміщення. Внутрішнє оздоблення й інтер'єр середньовічного житла городян та селян.
4. Одяг доби Середньовіччя. Костюм як один з найважливіших маркерів соціального статусу. Мода епохи Середньовіччя. Відзеркалення в одязі етичних і естетичних ідеалів епохи. Колористика одягу та її символізм. Прикраси.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Розділ II СОЦИАЛЬНЫЕ «ВОПЛОЩЕНИЯ» СРЕДНЕВЕКОВОГО ЧЕЛОВЕКА // Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – С. 123-282 с.
- РОЗДІЛ III. ЖІНКА // Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – С. 282-350.

Рекомендована література:

- Гуревич А. Я. Крестьянство и духовная жизнь раннесредневекового общества // ИКЕ. Т.1. - М.: Наука, 1985. С. 519-554.
- Гутнова Е. В. Духовная жизнь европейского крестьянства и его общественное сознание // ИКЕ. Т.2. - М.: Наука, 1986. С. 592-629.
- Даркевич В. П. Аргонавты средневековья. - М.: КДУ, 2005.
- Даркевич В.П. Народная культура средневековья. – М.:Наука. 1988.
- Даркевич В.П. Светская праздничная жизнь Средневековья IX-XVI вв. Изд.2-е. – М.: Индрик, 2006.
- Дефурно М. Повседневная жизнь времен Жанны д'Арк. СПб., 2002.
- Из истории средневекового рыцарства. Эпоха расцвета / Сост. И.И.Басов. Под. ред. С.Л. Дударева – Армавир, 1998.
- История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения. – М.: Высшая школа, 1999.
- Краснова И.А. Деловые люди Флоренции XIV-XV вв. Ч. I-II. – Москва-Ставрополь, 1995.
- Культурология. История и теория культуры. - М., 1996.

- Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. - М.: Прогресс-Академия, 1992.
- Малинин Ю. П. Рыцарская этика в позднесредневековой Франции (XIV – XV вв.) // Средние века. Вып. 55. - М.: Наука. 1992. С. 195-213.
- Манселли Р. Народная религия средних веков: проблемы методологии и истории. С. 55-56 (Гуревич А. Я.).
- Мань Э. Повседневная жизнь в эпоху Людовика XIII. – СПб.: Евразия, 2002.
- Мосолкина Т.В. Особенности самосознания английских горожан в XIV-XV вв. На материалах Бристоля //Средневековая Европа: История и историография. – Воронеж: ВГУ, 1997. С.59-73.
- Мулен Л. Повседневная жизнь средневековых монахов Западной Европы. X-XV вв. – М.: Молодая гвардия, 2002.
- На пути к современной цивилизации. Курс лекций. Ставрополь, 1993.
- Оссовская М. Рыцарь и буржуа. Исследования по истории морали. – М.:Прогресс, 1987.
- Рябова Т.Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. – Иваново: Юнона, 1999.
- Средневековая Европа глазами современников и историков. Ч. III. Средневековый человек и его мир. - М.: Интерпракс, 1994.
- Хейзинга Й. Осень средневековья. - М., 1988.
- Эрланже Ф. Эпоха дворов и королей. Этикет и нравы в 1558-1715 гг. – Смоленск: Русич, 2005.
- Ястребицкая А. Л. Западная Европа в XI–XIII вв. Эпоха. Быт. Костюм. - М.: Искусство, 1978.

Семінарське заняття № 4

Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда XIV – XV ст.:

гендерний вимір

(2 год.)

Питання до обговорення

1. Ідеал жінки у Середньовіччя. (Патріархальна концепція. Християнська концепція. Особливості ставлення до жінки в католицькій і православній традиціях. Куртуазна концепція. Бюргерська концепція. Еволюція ідеалу жінки. Культ Прекрасної Дами в лицарській культурі).
2. Жінка в політичному житті Середньовіччя. Жінки-правителі: Бланка Кастильська (1188-1252), Джованна Неаполітанська (1326-1382), Елеонора Аквітанська (1122-1204), Ізабелли Іспанської (1451-1504), Жанна д'Арк (1412-1431).
3. Жінка і релігія. Жіночий монастир: розпорядок, ієрархія. Ставлення до черниць у середньовічному суспільстві. Відьми і єретички. Жінки-святі. Жінки-містики. Хільдегарда Бінгенська. Бригіта Шведська. Катерина Сієнська. Маргарита Кемпе.
4. Жінка і праця. Жіноча праця на селі. Жіноче ремесло і середньовічний цех. Жінка-управителька дому. Функції жінки в домашній економіці.
5. Жінка в родині. Шлюб. Материнство. Інтимна сфера життя середньовічної жінки.
6. Жінка й освіта. Середньовічна думка щодо жіночої освіти.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

1. Аверинцев С. Поэзия Хильдегарды Бингенской (1098—1179). Стихи: «Гимн о святом Духе», «Гимн святой деве Марии», «Секвенция о святом Руперте», «Секвенция об одиннадцати тысячах дев», «Секвенция о святом Максимине», «Песнопение хора девственников» // Памятники средневековой латинской литературы X – XII веков. М., 1972
2. Рябова Т.Б. Женщина в истории западноевропейского Средневековья. — Иваново: Изд. Центр «Юнона», 1999. — 145 с.
3. РОЗДІЛ III. ЖІНКА // Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения. Часть III. Средневековый человек и его мир. М.: Интерпракс, 1994. – С. 282-350.

Рекомендована література:

1. История женщин на Западе : в 5 т. Т. II : Молчание Средних веков / под общ. ред. Ж. Дюби и М. Перро ; под ред. К. Клапиш-Зубер; пер. с фр. под ред. Р. Л. Гимадеева ; науч. ред. перевода Н. Л. Пушкарева. — СПб. : Алетея, 2009. — 512 с.
2. Бессмертный Ю. Л. Мир глазами знатной женщины IX века: к изучению мировосприятия каролингской знати // Художественный язык средневековья. М., 1982.
3. Бретон Ги. Женщины и короли: В 5 т. М., 1992 - 1995.
4. Буслаев Ф. И. Идеальные женские характеры Древней Руси // Буслаев Ф. И. О литературе: Исследования; Статьи / Сост., вступ. статья, примеч. Э. Афанасьева. — М.: Худож. лит., 1990 — С. 262-294.
5. Ведьма // Словарь средневековой культуры / под. ред. А. Гуревича. — М.: РОССПЕН, 2007. — С.62-66.
6. Веселовский А. Н. Женщины и старинные теории любви. М., 1990.
7. Герштейн А. Б. Правитель как «скорбящий отец»: символика плача Фридриха II // Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории. — 2008. — Вып. 23: Брак и семья в контексте гендерной истории. — С.161-183.
8. Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. М., 1988.
9. Драч О. О. Жіноча освіченість і виховання середньовічної Європи: міркування сучасників / О.О. Драч // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. — Черкаси, 2016. — Вип. № 3-4. — С. 46-52. — Режим доступу: web-сайт: <http://history-ejournal.cdu.edu.ua>.
10. Дюби Ж. Структура семьи в средневековой Западной Европе. М., 1970.
11. Ешевский С. В. Женщина в средние века в Западной Европе // Ешевский С. В. Сочинения. М., 1870. Т.3.
12. Женщина, брак, семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты. М., 1993.
13. Крылова Ю. П. В семейном кругу: королевские поучения детям в средневековой Франции // Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории. — 2008. — Вып. 23: Брак и семья в контексте гендерной истории. — С.149-160.
14. Мерцалова М. Н. Костюм разных времен и народов. Т.1. М., 1993.
15. Некрасов И. С. Женский литературный тип Древней Руси. Воронеж, 1864.
16. нового времени. М., 1993.
17. Опитц К. Ж. Женщина в зеркале позднесредневековой агиографии // Женщина, брак, семья до начала
18. Оссовска М. Рыцарь и буржуа: Исследования по истории морали. М., 1987.
19. Ревякина Н. В. Гуманистическое воспитание в Италии XI - XV веков. Иваново, 1993.
20. Рябова Т. Б. Идеал женщины-правительницы дома в позднее средневековье // Женщина и российское общество: научно-исторический аспект: Сб. ст. Иваново, 1995.
21. Рябова Т. Б. Материнская и отцовская любовь в русской средневековой традиции// Женщина в российском обществе. 1995. № 1.

Семінарське заняття № 5
Релігійне життя Заходу XIV — XVст.

Питання до обговорення:
(2 год)

1. Підйом національних церков. Конфлікт Філіпа Красивого з папством.
2. Боротьба з єресями. Вальденси. Петро Вальда. Альбігойці (єресь катарів). Упокорення катарів інквізицією.
3. Свята інквізиція: етапи організації, зміст діяльності. Процес ведення справ.
4. Релігійний спосіб життя. Релігійні обряди і таїнства. Сім таїнств і революція сповіді. Публічні покаєння.
5. Папство у «французькому полоні». Повернення пап до Риму. Католицька церква напередодні Реформації.

Основні поняття теми:

Християнство, католицтво, папство, автодафе, аріанство, ересі, індульгенція, інквізиція, анафема, секта, конкордат, тамплієри, госпітальєри, «народне християнство», катари, вальденси, йоахіміти, «брати вільного духу».

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

Григулевич І.Р. Инквизиция. 3-е изд. М., 1985.
Инфессура С.. Бурхард И. Дневники. Документы по истории папства XV—XVI вв. М., 1939.
Лойола Игнатий. Духовные упражнения. Париж, 1996.

Рекомендована література:

Гергей Е. История папства. М., 1996.
Григулевич І.Р. Инквизиция. М., 1985.
История Европы. М., 1993. Т.3.
Керов В. Л. Братья свободного духа // Вопросы истории. 1994. № 10. С. 167-171.
Кривелев И. А. История религий. В 2-х т. - М., 1975.
Ли Г.Ч. Инквизиция. Происхождение и устройство. – М: Фолио, 2001.
Лозинский С. Г. История папства. - М., 1986.
Михневич Д. Е. Очерки по истории католической реакции (иезуиты). - М., 1955.
Мулен Л. Повседневная жизнь средневековых монахов Западной Европы. X-XV вв. – М.: Молодая гвардия, 2002.
Нелли Р. Катары. Святые еретики. – М.: Вече, 2005.
Ревуненкова Н.В. Ренессансное свободомыслие и идеология реформации. М., 1989.
Тарновский В. Ведьмы. – М.: Слово, 1999.
Тельменко Е.П. Религиозно-философские и социально-этические аспекты проповеднической деятельности Джироламо Савонаролы и их влияние на флорентийское общество конца XV века / Автореф. дисс... канд. ист. наук. – Ставрополь, 2003.
Февр Л. Колдовство: глупость или переворот в сознании //Февр Л. Бои за историю – М.: Наука, 1991. С.493-500.
Хейзинга Й. Осень средневековья. - М., 1988.
Херманн Х. Савонарола: еретик из Сан-Марко. – М.: Прогресс, 1982.

Семінарське заняття № 6

Культурний розвиток Західної цивілізації в умовах викликів пізнього Середньовіччя

Питання до обговорення:

(2 год)

1. Пізньовізантійська культура. «Палеологівське відродження». Ерудити Візантії. Феодор Метохит і його творчість. Нікіфор Григора. Дмитро Кидоніс. Мануїл Хрисолор. Релігійний реформатор Георгій Гемиста Плифон. Вісаріон Нікейський. Вчення ісихастів. Візантійські історики: Георгій Сфрандзі, Михайло Дука, Лаонік Халкоконділ, Михайло Гермодор Кривовул та їхні праці. Жанри літературної творчості.
2. Витоки і сутність нової ідеології, основні сфери прояву й особливості культури раннього Відродження в Італії. Ранній гуманізм. Петрарка і Боккаччо. Гуманістична етика. Вчення про людину і художні теорії Л.Б. Альберті. Флорентійський неоплатонізм. Марсіліо Фічіно. Піко Мірандола.
3. Мистецтво Раннього Відродження.
4. Теорії виховання та педагогічні ідеї високого Середньовіччя.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

Боккаччо Д. Декамерон. М., 1987.
Боккаччо Д. Фьяметта. Фьезаланские нимфы. М., 1968.
Валла Лоренцо. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. М., 1989. Гуманистическая мысль итальянского Возрождения: Переводы текстов / Сост. Л.М. Брагина. М., 2004.

Итальянская новелла Возрождения. М., 1957.
Итальянские гуманисты XV века о церкви и религии. М., (1963).
Итальянский гуманизм эпохи Возрождения. Сб. текстов. Ч. 1—11. Саратов, 1984— (1988).
О любви и красотах женщин. Трактаты о любви эпохи Возрождения. М., 1992. Петрарка Ф.
Избранное. Автобиографическая проза. Сонеты. М., 1974.
Петрарка Ф. Книга песен. М., 1963,
Петрарка Ф. Эстетические фрагменты. М., 1982.
Ревюсинв Н.В. Итальянское Возрождение. Гуманизм второй половины XIV — первой половины XV века. Новосибирск, 1975.
Саккетти Ф. Новеллы. М.; Л., 1962.
Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век) / Сост., общ. ред., вступ. ст., коммент. Л.М. Брагиной. М., 1985.
Чаша Гермеса. Гуманистическая мысль эпохи Возрождения и герметическая традиция / Сост., вступ. ст., коммент. О.Ф. Кудрявцева. М., 1996.
Эстетика Ренессанса: В 2 т. / Сост. В.П. Шестаков. М., (1981).

Рекомендована література:

Абрамсон М.Л. От Данте к Альберти. М., 1979.
Альберти Леон Баттиста / Отв. ред. В.Н. Лазарев. М., 1977.
Античное наследие в культуре Возрождения. М., 1984.
Баткин Л.М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. М., 1989. Баткин Л.М.
Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления. М., 1991.
Баткин Л.М. Итальянское Возрождение. Проблемы и люди. М., 1995.
Брагина Л.М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения. Идеалы и практика культуры. М., 2002.
Брагина Л.М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV—XV веков. М., 1977. Брагина Л.М.
Социально-этические взгляды итальянских гуманистов (вторая половина XV в.). М., 1983.
Брачка В. Боккаччо средневековый. М., 1983.
Бурдах К. Реформация. Ренессанс. Гуманизм. М., 2004.
Буркхардт Я. Культура Возрождения в Италии. М., 1996.
Веселовский А.Н. Боккаччо, его среда и сверстники. Т. 1—2. Пг., 19(5—1919). Веселовский А.П.
Вилла Альберти. М., 1870.
Возрождение культура, образование, общественная мысль. Иваново, (1985).
Гарэн Э. Проблемы итальянского Возрождения. М., 1986.
Горфункедь А.Х. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. М., 1977.
Горфункень А.Х. Философия эпохи Возрождения. М., 1980.
Гуковский МЛ. Итальянское Возрождение. Л., 1990.

Практичне заняття № 4 (2 год)

Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході

Мета: вивчення особливостей демографічних процесів Західної цивілізації доби Середньовіччя

Завдання:

- ознайомитися з особливостями «картини світу» і поведінкових установок людини середньовічного Заходу;
- встановити ставлення до хвороб і смерті середньовічного Заходу;
- з'ясувати лікувальні практики Середньовіччя.

Інструментарій:

- Алгоритм роботи з історичним джерелом.
- Робоча навчальна програма дисципліни, зі списком рекомендованих джерел.
- Арьес Ф. Человек перед лицом смерти / Ф. Арьес ; пер. с франц. В. К. Ронин ; [общ. ред. С. В. Оболенский]. — М. : Прогресс, 1992.
- Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в Средние века. Очерки демографической истории Франции. М., 1991.
- Питальник за результатами перегляду фільму: «Тіні Середньовіччя. Фільм 6. Мор і хвороби». **Тени Средневековья: документальный сериал. Medieval dead.** В 6 сер. Реж.: Дж. Фристон (J. Freeston). Великобритания. 2012. Фильм 6.

Джерела, рекомендовані до опрацювання:

- Книга античности и Возрождения о временах года и здоровье. — М., 1971.
- Медицина в памятниках латинской литературы (I-XVI вв.). — М., 1980.
- Салернский кодекс здоровья. Арнольд из Виллановы. Цвет медицины Салерно: стихотворные предписания Салернской школы. Просьба по возвращении из Салерно.
- Немецкий Архипоэт / Пер. с лат. Ю.Ф. Шульца. — М.: Рипол-классик, 2002.
- Средневековый латинский трактат «Ars Moriendi» («Искусство умирать») (Краткая редакция). Предисл., расшифровка, перевод и комментарии И. Ковригиной // Альманах по истории средних веков и раннего нового времени / Под ред. А.Н. Маслова, А.А. Кузнецова. — Нижний Новгород: М-Принт, 2013. Вып. 3–4. — 2012–2013. — 216 с. — С. 185–214.
- Цвет медицины Салерно. — М., 1995.

Рекомендована література:

- Арьес Ф. Человек перед лицом смерти^ пер с фр.; общ. ред. С. В. Оболенской; предисл. А. Я. Гуревича. — М., 1992.
- Арнаутова Ю.Е. Колдуны и святые. Антропология болезни в средние века. — Спб.: Алетейя, 2004. — 398 с.
- Арнаутова Ю.Е. Об истории западноевропейского госпиталя в средние века и некоторых методологических аспектах её изучения // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения, истории медицины. — 2000. — № 5.

- Бессмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в средние века. – М., 1991.
- Блок М. Короли-чудотворцы. – М., 1998.
- Гуревич А. Я. Смерть как проблема исторической антропологии // Одиссей. – М., 1989.
- Дмитриева О. Хорошо отрепетированная смерть (фантазии и агония сэра Филипа Сидии) // Homo historicus. Сборник памяти Ю.Л. Бессмертного. – М., 2003.-- С. 315–334.
- История тела. В 3-х томах. / Под ред. А. Корбена., Ж.-Ж. Куртина, Ж. Вигарелло. – Том I. От Ренессанса до эпохи Просвещения. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 497 с.
- Крылова Ю. П. Представления анжуйского рыцаря XIV в. о смерти // Homo historicus. Сборник памяти Ю.Л. Бессмертного. – М., 2003.-- С. 304–314.
- Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в средние века: пер. с франц. Е. Лебедевой. – М.: Текст, 2008. – 192 с.
- Ревякина Н. В. Джироламо Манфреди, болонский медик и астролог XV в. // Интеллектуальная история в лицах. – Иваново, 1996. Средневековая Европа глазами современников и историков. – М., 1994. Ч.2. (Раздел 1).
- Хейзинга Й. Осень средневековья. – М., 1988.
- Шпрандель Р. Индивид и группа в эпоху чумы // Homo historicus. Сборник памяти Ю.Л. Бессмертного. – М., 2003. – С. 292–303.
  - **Електронні ресурси:**
- **Рождение**, брак и смерть в эпоху средневековья [Электронный ресурс]: документальный фильм. – Оригинальное название: Medieval Lives: Birth, Marriage, Death / реж.: Л. Свинглер.. – Великобритания. – BBC – 2013. – Фильм 3. Смерть.
- **Тени Средневековья** [Электронный ресурс] : документальный сериал. Оригинальное название: Medieval dead. – В 6 сер. – Фильм 6: Мор и болезни. – Оригинальное название: Pestilence and Disease. – Реж.: Дж. Фристон (J. Freeston). – Великобритания. – 2012.

Практичне заняття № 5 (2 год)

Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда в XIV – XV ст.:
світ почуттів

Мета: вивчення особливостей світосприйняття людей Західної цивілізації доби Середньовіччя

Завдання:

- реконструювати різноманітні зв'язки і прояви повсякденності в контексті діючих в західноєвропейському середньовічному суспільстві систем ціннісних уявлень і норм поведінки;
- відтворити світ емоцій і почуттів середньовічного індивіда у вимірі повсякденного життя;
- виявити роль і значення середньовічної епохи в формуванні етно- і соціокультурної своєрідності європейських народів, становленні культурної традиції Західної цивілізації;

Хід заняття:

1. Шлюб, сім'я, секс у чоловічій цивілізації: позиція офіційної церкви.
2. Сім'я і діти, питання батьківської любові - позиція представників Церкви.
3. Любов до дітей як дискусійна проблема історичної антропології (Ф. Ар'єс, Д. Херліхі, Ю.Л. Бессмертный, А.Я. Гуревич).
4. Суспільне становище людей похилого віку. Тема старості в середньовічній літературі.

Інструментарій:

- Алгоритм роботи з історичним джерелом.
- Робоча навчальна програма дисципліни, зі списком рекомендованих джерел.
- Е. Леруа Ладюри «Монтайю, окситанське село (з 1294 по 1324)»; позиція церковних діячів (проповідники XIII - XV ст., аналіз еxempla).
- Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при старом порядке. – Екатеринбург: Изд. Уральского университета, 1999.
- Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в Средние века. Очерки демографической истории Франции. М., 1991.

Електронні ресурси:

- **Рождение**, брак и смерть в эпоху средневековья [Электронный ресурс]: документальный фильм. – Оригинальное название: Medieval Lives: Birth, Marriage, Death / реж.: Л. Свинглер.. – Великобритания. – BBC – 2013. – Фильм 3. Смерть.

- *Материалы реферативного сборника «Идеология феодального общества в Западной Европе: проблемы культуры и социально-культурных представлений средневековья в современной зарубежной историографии.* М., 1980:
- Ариес Ф. Ребенок и семья при «старом порядке». С. 273-280 (Бессмертный Ю. Л.).
- Ариес Ф. Человек перед лицом смерти. С. 177-185 (Аросов А. Я.).
- Борст А. Формы жизни в средние века. С. 144-159 (Гуревич А. Я.).
- Ле Гофф Ж. Переосмысливая средневековье: проблемы времени, труда и культуры в западноевропейском средневековом обществе. С. 122-143 (Гуревич А. Я., Бессмертный Ю. Л.).
- Рихтер М. Проблемы общения в латинском средневековье. С. 172-176 (Гуревич А. Я.).
- Сампшон Дж. Паломничество: воплощение средневековой религии. С. 94-109 (Семенова Э. И.).
- Фландрен Ж.-Л. Семья: родня, дом, секс при «старом порядке». С. 260-272 (Бессмертный Ю. Л.).
- Фоссье Р. Женщина и общество на средневековом Западе. С. 292-297 (Бессмертный Ю. Л.).

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Середньовічна історія Західної цивілізації»

I семестр

Разом: 180 год. З них: лекції (24 год.), семінарські заняття (36 год.), практичні заняття (10 год.), самостійна робота (68 год.), модульний контроль (12 год.)

Тиждень	I	II				III
Модулі	Змістовий модуль I					
Назва модуля	Розвиток Європи в період раннього середньовіччя (V – X ст.)					
Кількість балів за модуль	135 б.					
Лекції	1	2	3	4	5	6
Лекції (теми, бали)	Вступ до курсу «Середньовічна історія Західної цивілізації». Генеза феодалізму в Західній Європі.	Франкська держава.	Візантія в IV – XII ст.	Розвиток ранньофеодальних держав у Західній Європі	Церква і християнізація Заходу віхи, особливості, персоналії, інституції	Культурний розвиток Європи в період раннього Середньовіччя
Семінарські заняття (теми, бали)		Франкська держава. (10)	Візантія в IV – XII ст. (10)	Розвиток ранньофеодальних держав у Західній Європі (10)	Християнізація Західної Європи основні віхи й особливості(10)	
Самостійна робота(бали)	25					
ІНДЗ (бали)						
Види поточного контролю	контр. робота 25					
Підсумковий контроль (вид, бали)						

Тиждень	IV	V			VI	VII	
Модулі	Змістовий модуль II						
Назва модуля	Західна цивілізація класичного Середньовіччя (XI – XIII ст.)						
Кількість балів за модуль	182 б.						
Лекції	1	2	3	4	5		6
Лекції (теми, бали)	Місто у середньовічній цивілізації Заходу	Християнська Церква в епоху класичного Середньовіччя. Хрестові походи	Світ людини Середньовіччя	Західноєвропейська школа університет			
Семінарські / Практичні заняття (теми, бали)	Середньовічне місто в Європі: проблеми виникнення і розвитку цивілізації Заходу (10)	Середньовічне суспільство класичної доби: від трьох станів до соціальної диференціації. (10)	Християнська Церква в епоху класичного Середньовіччя. Хрестові походи (10)	Політична й адміністративна організація держави класичного Середньовіччя (10)	. Економічне життя Західної цивілізації. (10)	Світ людини Середньовіччя (20)	Західноєвропейська школа й університет (10)
Самостійна робота(бали)	35						
ІНДЗ (бали)							
Види поточного контролю	контр. робота 25				контр. робота 25		
Підсумковий контроль (вид, бали)	залік						

II семестр

Тиждень	I	II	III	IV	V	VI	VII
Модулі	Змістовий модуль III						
Назва модуля	Розвиток Західної цивілізації в період кризи Середньовіччя (XIV – XV ст.)						
Кількість балів за модуль	228 б.						
Лекції	1	2	3	4	5		
Лекції (теми, бали)	Чинники й ознаки економічної і соціальної кризи Західної цивілізації	Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході	Політичне життя й державні інституції Заходу в XIV – XV ст.	Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда в умовах кризи XIV – XV ст.			
Семінарські/ Практичні заняття (теми, бали)	Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході (20)	Політичне життя й державні інституції Заходу в XIV – XV ст. (20)	Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда в умовах кризи XIV – XV ст. (20)	Реформація і релігійні війни Європи. Контрреформація. (20)	Релігійне життя Заходу XIV – XV ст. (10)		Культурний розвиток Західної цивілізації в умовах викликів пізнього Середньовіччя (20)
Самостійна робота(бали)	25						
ІНДЗ (бали)	30						
Види поточного контролю	контр. робота 25		контр. робота 25		контр. робота 25		
Підсумковий контроль (вид, бали)	Іспит 40						

Шкала оцінювання

Оцінка ECTS	Значення оцінки	Оцінка за шкалою університету	За національною шкалою
A	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками	90 – 100 балів	відмінно
B	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок	82-89 балів	добре
C	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок	75-81 балів	
D	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	69-74 балів	задовільно
E	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)	60-68 балів	
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання	35-59 балів	Незадовільно
F	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни	1-34 балів	

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

№	Вид діяльності	Максимальна кількість балів за одиницю
1.	Відвідування лекцій	1
2.	Відвідування практичних (семінарських занять)	1
3.	Виконання завдання для самостійної роботи (домашнього завдання)	5
4.	Робота на практичному (семінарському) занятті (в тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії та інше)	Всього 10, в тому числі за видами
5.	Опрацювання фахових видань (в тому числі першоджерел)	10
.	Написання реферату	15
8.	Виконання модульної контрольної роботи	25

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
III семестр

Розділи (обсяг в годинах)	Вид контролю	Бали	Термін виконання (тижні)
Змістовий модуль I. Розвиток Європи в період раннього середньовіччя (V – X ст.)			
Розділ IV. Розвиток ранньофеодальних держав Заходу. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ V. Церква і християнізація Заходу: віхи, особливості, персоналії, інституції. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ VI. Культурний розвиток Західної цивілізації раннього Середньовіччя. (8 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Змістовий модуль II. Західна цивілізація класичного Середньовіччя (XI – XIII ст.)			
Розділ I. Місто у середньовічній цивілізації Заходу. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ II. Середньовічне суспільство класичної доби: від трьох станів до соціальної диференціації. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ IV. Політична адміністративна організація держав класичного Середньовіччя (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ VI. Світ людини Середньовіччя. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ VII. Західноєвропейська школа й університет. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ VIII. Культура класичного Середньовіччя. (6 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Змістовий модуль III. Розвиток Західної цивілізації в період кризи Середньовіччя (XIV – XV ст.)			
Розділ I. Чинники й ознаки економічної і соціальної кризи Західної цивілізації (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ II. Демографічні процеси в умовах пізнього Середньовіччя на Заході (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ III. Політичне життя й державні інституції Заходу в XIV – XV ст (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ IV. Суспільне і приватне життя середньовічного індивіда в умовах кризи XIV – XV ст. (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
Розділ V. Релігійне життя Заходу XIV – XV ст (4 год.)	включення до підсумкового контролю	5	

Розділ VI. Культурний розвиток Західної цивілізації в умовах викликів пізнього Середньовіччя (6 год.)	включення до підсумкового контролю	5	
<i>Разом: 68 год.</i>	<i>Разом: 75 балів</i>		

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОЕКТІВ

Тема 1: «Харчові традиції середньовічного Заходу»

Повідомлення 1. Джерела по історії середньовічного харчування

Повідомлення 2 Гастрономічні книги Середньовіччя й Відродження як джерело по історії кулінарії.

Повідомлення 3. Продукти харчування і структура споживання Середньовіччя.

Повідомлення 3. Середньовічна гастрономія. Палітра смаків.

Повідомлення 4. Середньовічна трапеза. Застільні звичаї й традиції.

Повідомлення 5. Куртуазні звичаї прийому гостей. Бенкет у лицарському замку.

Повідомлення 6. Званий обід у бюргерському будинку.

Тема 2: Людина подорожуюча. Засоби інформування й комунікації.

Повідомлення 1. Середньовічні шляховики як джерела по вивченню історії комунікацій середньовічного Заходу.

Повідомлення 2. Середньовічні подорожі в Рим, Константинополь і Святу Землю.

Повідомлення 3. «Кентерберійські оповідання» Джеффри Чосера як джерело з історії середньовічного паломництва.

Повідомлення 4. «Книга благочестивих висловів і добрих діянь нашого святого короля Людовика» Жана де Жуанвіля як джерело з історії повсякденного життя середньовічного Заходу.

Повідомлення 5. Подорожі реальні й уявні: «Книга чудес світу» Жана де Мандевілья (XIV ст.).

Повідомлення 6. Книга «Мандрівки й подорожі» кастильського ідальго Перо Таруфа (1453-54 pp.).

Повідомлення 7. Читацькі практики середньовічної епохи. Книга як засіб комунікації.

Тема 3: «Строкаті лики повсякденності». Форми життєвого укладу.

Тема 3.1: Форми життєвого укладу в західноєвропейському середньовічному суспільстві.

Повідомлення 1. Спосіб життя лицарства. Етичні ідеали, зразки поведінки й мораль лицарського середовища.

Повідомлення 2. Побут і мораль європейського купецтва XIII-XV ст.

Повідомлення 3: Середньовічний університетський побут.

Повідомлення 4. Уклад життя духівництва в середньовічній Західній Європі. Чернечий спосіб життя.

Тема 3.2: Життя і смерть у соціокультурних уявленнях середньовіччя й життєвій практиці епохи.

Повідомлення 1. Хвороби і їх лікування. Цілющі практики в західноєвропейському середньовічному суспільстві.

Повідомлення 2. Похоронні традиції середньовічного Заходу.

Тема 4. Жінка, родина і діти на середньовічному Заході.

Повідомлення 1: Брачно-сімейні традиції і становище жінки в раннє середньовіччя (за варварськими судибниками).

Повідомлення 2: Правовий статус середньовічної жінки (за королівським і міським законодавством XI-XV ст.).

Повідомлення 3: Уявлення про любов і взаємини статей.

Повідомлення 4: Жінка в епоху Відродження.

Повідомлення 5: Дитина в західноєвропейському середньовічному суспільстві: традиції виховання й освіти.

Повідомлення 6: Проблеми історії середньовічної родини у вітчизняній і зарубіжній історіографії.

Методика аналізу середньовічних джерел:

1) Установити тип фіксації інформації в історичній пам'ятці (наприклад, письмове джерело, речове, образотворче, природно-географічне і т.д.), клас (напр., нарративний, нормативний, документальний, літературний) і вид джерела (напр., історичне оповідання – анали, хроніка, генеалогія; агіографічний твір; пам'ятник епістолярної творчості і т.д.).

2) Подати відомості про автора (якщо джерело авторське), часу створення, походження джерела, ступені його збереження й найбільш ранніх списках, мова оригіналу, основний зміст й особливості джерела, оцінити ступінь його вірогідності.

3) Указати, які моменти слід урахувати при роботі із джерелом, дати оцінку ступеня його репрезентативності. При аналізі авторських джерел слід звернути увагу на особливості світогляду автора тексту, мету написання його праці, ступінь поінформованості автора і його ставлення до описуваного об'єкта (нейтральне, негативне, наявність ідеалізації).

У допомогу пропонується список літератури, де студент може знайти коментарі до джерел або їх опис. Частину необхідної літератури втримується в списку, рекомендованому викладачем, а частина підбирається студентом самостійно, що дозволяє відробити навички пошуку й відбору наукової інформації.

Виконання дослідницького проекту припускає організацію матеріалу доповіді за проблемним принципом й презентацію його у вигляді слайдпрограми, що містить блоки й образотворчі матеріали, які представляють історичні джерела з тематика повідомлення. Тема презентації обирається за бажанням студента) у рамках проблематики повідомлення.

Слайдпрограма являє собою міні-дослідницький проект, виконаний особисто студентом, що відповідає наступним вимогам:

1) слайдпрограма повинна включати не менш 10 і не більше 25 «кадрів», кожний з яких відповідає заявленій темі;

2) містити в собі як образотворчі, так і текстові матеріали, що так і пояснюють, підібрані й згруповані згідно із задумом роботи;

3) обов'язково містити відсилання на джерела – конкретні артефакти, мініатюри, мальовничі полотна, скульптурні композиції та ін. із вказівкою їх походження, місця знаходження, датування, авторства.

СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

I-II семестр

№	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за	Модуль I		Модуль II		Модуль III		Разом за семестр
			Кільк. одиниць до розрахунку	Макс.кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс.кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс.кількість балів за вид	
1	Відвідування лекцій 24 год.	1	4	4	4	4	4	4	12
2	Відвідування семінарських/практичних занять 46 год.	1	5	5	8	8	8	8	21
3	Виконання завдання для самостійної роботи (дом.завдання)	5	3	15	6	30	6	30	75
4	Робота на семінар./практичному занятті (в т.ч. доповідь, виступ,...) 10 год.	10	5	50	8	80	8	80	210
5	ІНДЗ	30					1	30	30
6	Опрацювання фахових видань (в т.ч. першоджерел)	10	1	10	1	10	1	10	30
7	Виконання модульної контрольної роботи	25	1	25	2	50	3	75	150
8	Творча робота (в т.ч. ессе)	20						20	20
9	Макс. кількість балів за видами діяльності студента			109		182		257	548
10	Макс. підсумкова модульна оцінка (ряд.10-12)			25		25		25	
11	Фактична кількість балів студента за ЗМ (приклад			19		42		73	
12	Макс. підсумкова семестр. мод. оцінка III семестр	60							
	Коефіцієнт: 60:548	0,11							
13	Екзамен	40							
14	Підсумкова	100							

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

1. у 9-10 балів, якщо студент виявив повні і глибокі знання матеріалу, обґрунтував творче завдання, критично проаналізував усі аспекти історичного розвитку держав в період середньовіччя та самостійно осмислив і сформував власні уявлення про етапи їх формування; розуміє чіткі визначення понять; вміє сформулювати висновки і узагальнення, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані; дотримані норми літературної мови;
2. у 7-8 бали, якщо студент виявив недостатньо повні і глибокі знання матеріалу, не обґрунтував творче завдання, критично проаналізував лише окремі аспекти історичного розвитку держав в період середньовіччя; розуміє визначення понять; вміє сформулювати висновки і узагальнення, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані; дотримані норми літературної мови;
3. у 4-6 бали, якщо студент виявив достатні знання матеріалу, не обґрунтував творче завдання, критично проаналізував лише окремі аспекти історичного розвитку держав в період середньовіччя; розуміє визначення деяких понять; вміє сформулювати загальні висновки, що спираються на теоретичні знання та достатньо аргументовані; дотримані норми літературної мови;
4. у 1-3 бали, якщо студент не виявив достатнього рівня знання матеріалу, більшість теоретичних питань не розкриті, абсолютно не розуміє визначення необхідних понять; у відповідях допущені грубі помилки; відсутність навіть орієнтації у предметі вивченої дисципліни.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

1. Ілюстративні матеріали:
  - Зображення одягу, зброї, предметів побуту, архітектурних споруд (феодалських, селянських та міських помешкань, храмів).
  - Зображення знарядь праці з ремесел Середньовічної Європи.
  - Зображення битв, що були написані відомими художниками.
2. Набір схем та таблиць, що відображають структуру суспільства та військову організацію держав Європи.
3. Набір мап:
  - Набір мап, що свідчать про зміну території Європейських держав у V-XV ст.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття «середні віки». Періодизація.
2. Велике переселення народів і утворення варварських держав.
3. Суспільний лад давніх германців.
4. Господарство і суспільний лад франків за «Салічною правдою».
5. Каролінгська вотчина.
6. Клонійський рух. Боротьба пап та імператорів за інвеституру в XI-XII ст. Вормський конкордат.
7. Повстання під керівництвом У.Тайлера. Причини, програма повсталих, значення руху.
8. Столітня війна (причини, основні етапи та її наслідки).
9. Розвиток феодальних відносин у Франкській державі.
10. Нормандське завоювання Англії в XI ст. і його наслідки.
11. Еволюція аграрних відносин у салічних франків в VI-VII ст. Роль громади і аллода у виникненні феодальних відносин.
12. Англія в XII ст. Реформи Генріх II Плантагенета.
13. Система освіти і виховання Середньовіччя.
14. Політична боротьба в Англії XIII ст. і створення парламенту.
15. Розвиток феодальних відносин в Німеччині в X-XI ст.
16. Утворення імперії Карла Великого. Організація управління.
17. Англосаксонський період в історії Англії.
18. Жакерія. Причини повстання, хід і значення селянського руху.
19. Економічний розвиток Європи в XI ст. Виникнення і ранній розвиток західноєвропейського середньовічного міста.
20. Васально-ленна система в Західній Європі X-XI ст., її соціальна і політична сутність.
21. Жанна д'Арк. Заключний етап столітньої війни.
22. Велика хартія вольностей і її роль в становленні станово-представницької монархії в Англії.
23. Хрестові походи. Передумови, підготовка, соціально-економічна сутність руху хрестоносців.
24. Станово-представницька монархія у Франції XIV ст. Боротьба Філіпа IV з папою. Генеральні штати.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Вірування давніх германців.
2. Культурно-просвітницька програма Касіодора.
3. Уявлення про світ, Бога і людину в ранньосередньовічній літературі.
4. Християнська церква та ранньосередньовічна держава.
5. Варвари очима візантійців.
6. Костянтин Великий і його роль у християнізації імперії.
7. Ідеї імперії на ранньосередньовічному Заході.
8. Війни і союзи в Західній Європі IX-X ст.
9. Сеньйоральні режим в середньовічних містах Німеччини.
10. Міські вольності в середньовічній Німеччині.
11. Комунальний рух у містах Франції.
12. Економічні основи середньовічного міського ремесла.
13. Торгівля і мореплавство середземноморських міст у XIII-XV ст.
14. Організація ремесла в англійському середньовічному місті.
15. Розкладання цехового ремесла і виникнення нових форм організації ремісничого виробництва в англійському місті XIV - XV ст.
16. Чернецтво в Західній Європі X-XIII ст.
17. Маргінали в середньовічному суспільстві.
18. Структура міського управління в містах з магдебурським правом.
19. Куртуазна любов: сутність та форми.
20. Народження нової соціальної психології в середньовічному місті XIII-XV ст.

21. Навчання і виховання в середньовічному Паризькому університеті.
22. Велика хартія вольностей.
23. Повстання Жакерія і його історичні передумови.
24. Данте - провісник гуманізму.
25. Основні риси етичного ідеалу Відродження.
26. Гуманістичні уявлення про гідність людини у Джанноцо Манеті.
27. Педагогічні ідеї італійських гуманістів.
28. Напрями та завдання експедицій Колумба.
29. Становище селянства в Німеччині на початку XVI ст.
30. Реформація в Німеччині та діяльність Мартіна Лютера.
31. Мартін Лютер - реформатор, проповідник, педагог.
32. Зародження елементів протестантської етики в Західній Європі в пізньому середньовіччі.
33. Релігійно-філософські погляди і соціально-політична програма Томаса Мюнцера.
34. Критика феодального суспільства Еразмом Роттердамським.
35. Соціально-політичні погляди Ульріха фон Гуттена.
36. Зародження ранньобуржуазних відносин в англійському місті.
37. «Утопія» Томаса Мора і критика суспільного ладу Англії.
38. Суспільство майбутнього Томмазо Кампанелли.
39. Рішельє - теоретик і практик французького абсолютизму.
40. Політичні вчення епохи Відродження і Реформації (Франція).
41. Політична теорія Нікколо Макіавеллі.
42. Гуманістичні погляди в творчості Мікеланджело.
43. Італійська інтелігенція в епоху Відродження.
44. Історія західноєвропейського театру.
45. Народна культура середньовіччя і Ренесансу.
46. Реалізм епохи Відродження.
47. Шекспір і його епоха.
48. Сервантес і лицарський ідеал.
49. Засоби життя, продукти харчування, застільні традиції й звичаї середньовічного Заходу.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

- Тема 1. Проблема еволюції громади у германців в I-VI ст. до н.е. (За даними Цезаря, Тацита, "Салічної правди").
- Тема 2. "Велике переселення народів" і теорія пасіонарності Л.м. Гумільова.
- Тема 3. Соціально-економічна характеристика феодальної вотчини епохи Каролінгов.
- Тема 4. Візантійська громада за даними "землеробського закону".
- Тема 5. Походи вікінгів як явище світової історії.
- Тема 6. Іслам і його соціально-політична роль у виникненні державності у арабів.
- Тема 7. Проблеми історії середньовічного міста в Європі.
- Тема 8. Середньовічні ремісничі цехи.
- Тема 9. Інститут королівської влади в Середньовіччя.
- Тема 10. "Велика хартія вольностей": біля витоків станового представництва в Англії.
- Тема 11. Станова монархія у Франції в XIII-XV ст.
- Тема 12. Соціальна боротьба європейського селянства в XIV-XV ст.
- Тема 13. Середньовічні ересі і католицька церква.
- Тема 14. Папство в середньовічній історії Європи.
- Тема 15. Середньовічна інквізиція.
- Тема 16. Хрестові походи і їх місце в світовій історії.
- Тема 17. Духовно-лицарські ордени в історії середньовіччя (можливо написання роботи на прикладі одного з орденів).
- Тема 18. Жебруючі чернечі ордени в Середньовічній Європі (на прикладі одного з орденів).

- Тема 19. "Народне християнство" в середньовічній Європі.
- Тема 20. Географічні уявлення середньовіччя в Європі і на Сході.
- Тема 21. Стародавні цивілізації Америки.
- Тема 22. Великі географічні відкриття - початок всесвітньої історії.
- Тема 23. Основні риси ментальності середньовічної людини.
- Тема 24. Повсякденне життя західноєвропейського середньовіччя.
- Тема 25. Лицарство в європейській і світовій історії.
- Тема 26. Духовний стан ("які моляться") і його роль в середньовічному суспільстві.
- Тема 27. Середньовічні городяни як соціоісторическій тип людини.
- Тема 28. Середньовічні селяни як соціоісторическій тип людини.
- Тема 29. Жінка в середньовічному європейському суспільстві.
- Тема 30. Становище купецтва в Середньовіччі.
- Тема 31. Діти в середньовічному соціумі.
- Тема 32. Маргінали в середньовіччі.
- Тема 33. Соціально-політичні та етичні погляди Еразма Роттердамського.
- Тема 34. Історичні особистості середньовіччя і раннього нового часу: за вибором студента (наприклад: Карл Великий, Юстиніан I, Феодора, Річард I Левове серце, Жанна д'Арк, Катерина Медічі, Єлизавета I Англійська, Генріх IV Бурбон, кардинал Рішельє.).

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА БАКАЛАВРСЬКИХ РОБІТ

1. Саги як джерело вивчення суспільної свідомості в ранньосередньовічну епоху.
2. Історія франків очима Г. Турського.
3. Особливості лицарського менталітету (за матеріалами лицарського роману).
4. Варварські королівства в Західній Європі.
5. Особливості історичної долі католицької і православної церков у Середньовіччя.
6. Європейські лицарі в епоху хрестових походів (епоха, побут, суспільна свідомість).
7. Історичний портрет Людовика XI (за мемуарами Ф. де Комніна).
8. «Життєпис» Б. Челліні як джерело дослідження менталітету в епоху Відродження.
9. Історичні погляди Н. Макіавеллі.
10. Середньовічна Англія очима У. Шекспіра.
11. Проблеми повсякденної історії європейського середньовіччя в сучасній історичній науці.
12. Полювання на відьом і європейське суспільство в середньовічну епоху (по матеріалах сучасної західної медієвістики).
13. Культура жартів європейського середньовіччя (німецькі шванки і французькі фаблію).
14. Образ ранньосередньовічного конунга в скандинавських джерелах.
15. Франциск Ассізьський – святий цивілізації міської Європи.
16. Синтез античною і християнською релігійних традицій в концепції Данте Аліг'єрі про потойбічний світ у "Божественній комедії"
17. Творчість і доля Джордано Бруно.
18. Основні ідеї учення Френсіса Бекона в контексті модернізації середньовічної схоластичної інтелектуальної культури.
19. Френсіс Бекон як громадський діяч нового типу.
20. Еволюція образу Леонардо да Вінчі в історичній пам'яті і історичній науці.
21. Альбрехт Дюрер як митець.
22. Образ Галілео Галілея в історичній свідомості: реальність і вигадки.
23. Педагогічні твори Яна Амоса Коменського як історичне джерело.
24. Твори Бартоломео Лас Касаса як історичні джерела з історії колонізації Америки.
25. Щоденники і листи Колумба як історичне джерело.
26. Міфологічні уявлення скандинавів (за матеріалами саг.)
27. Походи вікінгів; їх вплив на країни Західної і Східної Європи.
28. Ранній період становлення державності в Англії: за матеріалами хронік Біди Високоповажного і Гальфріда Монмутського.

29. Легенда про короля Артура: створення, розповсюдження і трансформації.
30. Лицарський роман у середньовічній свідомості
31. Чернечі ордени Європи
32. Формування системи правосуддя в Західній Європі з VI по XV ст.
33. Відьма перед судом: середньовічна юридична практика і справи про чаклунство.
34. Феномен віри в чаклунство: порівняльний аналіз західноєвропейської традиції.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ З «СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІСТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ»

1. Поняття «середні віки». Періодизація середньовіччя, їх місце в світовій історії.
2. Співвідношення понять «середньовіччя» і «феодалізм». Основні риси феодалізму на Заході.
3. Джерела з історії середніх віків, їх класифікація.
4. Криза рабовласницьких держав, зародження елементів феодальних відносин в пізньої Римської імперії.
5. Розвиток форм громади у германців в I-VI ст. Виникнення аллода.
6. Генезис феодальних відносин і закріпачення селянства в державі Каролінгів.
7. Аграрні відносини в Візантії в IV-VI ст.
8. Особливості становлення візантійського феодалізму в VII-XII ст.
9. Завершення процесу феодалізації в Західній Європі в IX-XI ст.
10. Вотчина організація аграрного виробництва і становище селянства в Західній Європі в XI-XIII ст. : порівняльна характеристика (Англія, Франція, Німеччина, Італія).
11. Положення селянства в Західній Європі в XIV-XV ст. Великі селянські повстання. Проблема кризи феодалізму.
12. Основні риси генезису феодалізму у Візантії в XIII-XV ст.
13. Виникнення державності у германських племен: від «військової демократії» до ранньофеодальної монархії.
14. Імперія Каролінгів: чинники виникнення та причини розпаду.
15. Німеччина в IX-XI ст. Виникнення Німецької імперії.
16. Особливості англійського феодалізму XI-XII ст. Реформи Генріха II Плантагенета.
17. Процес державної централізації і виникнення станової монархії у Франції.
18. Історичні передумови виникнення англійського парламенту і його роль в політичному житті країни в XIV-XV ст.
19. Основні риси візантійської державності в середньовіччі. Причини загибелі Візантії.
20. Феномен європейського абсолютизму: його загальні риси та регіональні варіанти.
21. Виникнення і зростання середньовічних міст. Їх роль в соціально-економічному і політичному житті європейських країн.
22. Цеховий лад і середньовічне ремесло.
23. Християнська церква до хрестових походів.
24. Церква і папство в XII-XIII ст.
25. Бюргерська і селянсько-плебейська ересь.
26. Занепад папства в XIV-XV ст. і його причини.
27. Характеристика розвитку продуктивних сил в Західній Європі в XV-XVI ст.
28. Процес первісного нагромадження капіталу і його особливості в різних країнах Західної Європи.
29. «Революція цін»: причини і соціальні наслідки.
30. Форми розвитку капіталізму в промисловості і сільському господарстві. «Друге видання кріпацтва».
31. Положення старих і нових класів в епоху первісного нагромадження: дворянства, селянства, буржуазії, передпролетаріату.
32. Реформація церкви в Європі в раніше новий час, її витоки і особливості в різних країнах (порівняльна характеристика).
33. Вчення М. Лютера і його місце в німецькій Реформації.
34. Основні течії в німецькій Реформації.
35. Етапи і характер англійської Реформації.

36. Реформація в Швейцарії. Навчання У. Цвінглі і Ж. Кальвіна.
37. Католицька Контрреформація і її соціально-політичні наслідки.
38. «Велике переселення народів» і його значення для європейської і світової історії.
39. Арабські завоювання VII-VIII ст.
40. Хрестові походи: причини, загальний хід, підсумки.
41. Столітня війна.
42. Великі географічні відкриття в європейській і світовій історії. Поняття «ранній новий час».
43. Відкриття Колумбом Америки та створення колоніальної іспанської імперії.
44. Відкриття морського шляху до Індії і виникнення португальської колоніальної імперії.
45. 30-річна війна: причини, основні етапи, підсумки.
46. Культурно-побутовий і громадський аспекти життя людей західноєвропейського середньовіччя.
47. Лицарство в західноєвропейській історії.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Medium aevum; Середні віки. Підручник для історичних спеціальностей ВУЗів. /За ред. Л.В. Войтовича/ Львів: "Тріада Плюс", 2010. - 502 с.
2. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / упор. М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – 636 с.
3. Історія середніх віків. Практикум. Частина І: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 574 с.
4. История средних веков: В 2-х томах. Т. 1.: Учебник / Под. ред. С.П. Карпова. – М., 2008. – Т.1.
5. Исторические источники в преподавании истории в школе и вузе: современные исследовательские подходы / Под ред. под ред. В. А. Зверева, О. М. Хлытиной. ☐ Новосибирск: НГПУ, 2013. ☐ 148 с. Режим доступа: http://prepod.nspu.ru/file.php/618/Monografija_po_metodike-2.pdf
6. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения. Учебник для вузов / Л. М. Брагина, О. И. Варьяш, В. М. Володарский. Под ред. Л. М. Брагиной. ☐ М., «Высшая школа», 1999. ☐ 479 с.
7. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. – М.: Директ-Медиа, 2010. ☐ 492 с. – URL: <http://www.biblioclub.ru/catalog/203/>; <http://pdf.zone-x.ru/717678.pdf>
8. Нехаева С.В. Цивилизация средневеково Запада: культура питания, застольные традиции и обычаи: учебно-методический комплекс. ☐ Новосибирск. Изд. НГПУ, 2011. ☐ 104 с. – Режим доступа: <https://icdlib.nspu.ru/view/icdlib/dda/dda6665efca334ca/>
9. Многоликая повседневность. Микроисторические подходы к изучению прошлого. (Материалы конференции памяти Ю.Л.Бессмертного) / Отв. ред. О.И. Тогоева. ☐ М.: Издательство: ИВИ РАН, 2014. ☐ 303 с. ☐ URL: <http://igh.ru/book/collections/478/>.
10. Хрестоматия по истории средних веков. \Под. ред. Сказкина С.Д. Т.1-2. М.,1961- 1963.
11. Хрестоматия по истории средних веков раннего и классического периода. М., 2006.
12. Опыт тысячелетий. Средние века и эпоха Возрождения: быт, нравы, идеалы. М., 1996.
13. Памятники средневековой латинской литературы. X-XII вв., 1972.
14. Практикум по истории средних веков. Часть 1-3 . Воронеж 1999-2001.

Додаткова:

1. Арабские истории: Альманах. – М., 1996. – Вып.5 / 6. Каспийский транзит: В 2 т. – Т.1. – С.210-256
2. Ашиль Люмер. Французское общество во времена Филиппа Августа. – М., 2000
3. Бальфур К.П. Расцвет и упадок Османской империи. - М., 1999
4. Басовская Н.И. Столетняя война: Учебное пособие. - М., 1985
5. Бейджент М., Лей Р., Линкольн Г. Святая кровь и Святой Грааль [История ордена тамплиеров]. – М., 1997
6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Перевод Е. Руткевича. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с. – URL: <http://socioline.ru/pages/p-berger-t-lukman-sotsialnoe-konstruirovanie-realnosti> ; <http://evolkov.net/soc.psychol/Berger.P.Luckmann.T/index.html>
7. Бессмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в средние века. ☐ М., 1991.
8. Блок М. Феодалное общество. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 2003. – URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Blok_Feo/
9. Бобкова М.С. История Франции для детей: В 3 т. – М., 1997. – Т.1-2
10. Бовыкин Д.Ю. Повседневная жизнь Европы в XVI☐XVII вв. // Всемирная история: в 6 т./ Гл. ред А.О. Чубарьян. Т. 3. Мир в раннее Новое время / Отв. ред. В.А. Ведюшкин, М.А. Юсим. – М.: Наука, 2013. ☐ С. 103☐116.

11. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв.: в 3 т. / Вступ. ст., ред. д-ра ист. наук Ю. Н. Афанасьева; пер. с фр. д-ра ист. наук Л. Е. Куббеля. – 2-е изд. – М.: Весь Мир, 2006–2007. – Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное. – 551 с.
12. Бродель Ф. Что такое Франция? Книга первая: Пространство и история. - М., 1994; Книгавторая: Люди и вещи. Ч.2. - М., 1997
13. Буданова В.П. Варвары в эпоху Великого переселения народов. – М., 2000.
14. Васильев А.А. История Византии. В 2-х т. - СПб., 1998. - Т.1
15. Васильев А.А. История Византии. В 2-х т. – СПб., 1998. – Т.2
16. Вебер Г. история хозяйства. Город. – М., 2001
17. Викинги: набеги с севера. – М., 1996 (Энциклопедия “Исчезнувшие цивилизации”) Стрингольм А. Походы викингов. – М., 2002
18. Виолле-ле-Дюк Э. Э. Жизнь и развлечения в средние века. □ СПб., 1997.
19. Виппер Р.Ю. История средних веков: Курс лекций. – СПб., 2000
20. Виргинский В. С., Хотеев В. Ф. Очерки истории науки и техники с древнейших времен до середины XV века. □ М., 1993.
21. Все начиналось с десятины: этот многоликий налоговый мир. - М., 1992
22. Всемирная история: В 24 т. / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчак и др. – Минск, 1996. – Т.8: Крестоносцы и монголы
23. Габдрахманов П.Ш. Средневековые крестьяне и их семьи. - М., 1996
24. Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т.1. Феномен средневекового урбанизма. - М., 1999
25. Городская жизнь в Средневековой Европе. - М., 1987
26. Грановский Т.Н. Лекции по истории средневековья (с XV в.). – М., 1986
27. Грант М. Крушение Римской империи. - М., 1998
28. Григулевич И.Р. Инквизиция. - М., 1985
29. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. □ М., 1984.
30. Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. □ М., 1989.
31. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М.: Искусство, 1990.
32. Гуревич А.Я. Крестьянство и духовная жизнь раннесредневекового общества // История крестьянства в Европе (Эпоха феодализма). - Т.1: Формирование феодально-зависимого крестьянства. - М., 1985
33. Гусарова Т.П. Город и деревня Италии на рубеже позднего средневековья. - М., 1983
34. Дворецкая И.А. Западная Европа V - IX вв. Раннее средневековье. Учебное пособие. - М., 1990.
35. Делюмо Ж. Грех и страх. Формирование чувства вины в цивилизации Запада XIII–XVIII вв. □ Екатеринбург, Изд-во Урал. ун-та, 2003.
36. Дефурно. М. Повседневная жизнь времен Жанны д'Арк. СПб.; Из-во «Евразия», 2003. □ 320 с.
37. Джонс А.Х.М. Гибель античного мира. - Ростов-на-Дону; М., 1997
38. Добиаш-Рождественская О.А. Крестом и мечом: Приключения Ричарда I Львиное Сердце. – М., 1991
39. Дубровский И.В. Средние века: структуры повседневности // Всемирная история: в 6 т./ Гл. ред А.О. Чубарьян. – М.: Наука, 2011. – Т. 2: Средневековые цивилизации Запада и Востока / Отв. ред. П.Ю. Уваров. – М.: Наука, 2012. – С. 33–54.
40. Дэвис Н. История Европы: пер. с англ. Т.Б. Менской. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 944 с. http://www.alleng.ru/d/hist_vm/hist135.htm
41. Дюби Ж. Европа в средние века. – Смоленск, 1994.
42. Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. - М., 1980
43. Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. - М., 1980

44. Задворный В.Л. История римских пап. - М., 1995. - Т.1 (источники)
45. Зальцман Л.Ф. Жизнь Англии в Средние века / Перевод с англ. С. А. Рассединой. – СПб.: Евразия, 2009. – 368 с.
46. Зелигер Г. Социальное и политическое значение вотчины в раннее средневековье. - М., 1994.
47. Иванов К. А. Многоликое средневековье. □ М., 1996.
48. История женщин на Западе: в 5 т. / Под общ. ред. Ж. Дюби и М. Перро. □Т. II: Молчание Средних веков. / Ред. тома К. Клапиш-Зубер. Серия: гендерные исследования. Антология. □ СПб.: Алетейя, 2009. □ 512 с.
49. История инквизиции: В 3 т. – М., 1994. – Т.3
50. История крестовых походов / Под ред. Джонатана Райли-Смита. – М., 1998 (Оксфордская иллюстрированная история крестовых походов)
51. Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства. - М, 1987
52. Карпов С.П. Трапезундская империя и западноевропейские государства в XIII - XV вв. - М., 1981
53. Карсавин Л. П. Основы средневековой религиозности в XII–XIII вв. СПб: Алетейя, 1997. – 408 с. – URL: <http://www.biblioclub.ru/book/75223/>
54. Карсавин Л.П. Монашество в средние века. - М., 1992
55. Квеннелл М., Квеннелл Ч. Г. Б. Повседневная жизнь Англии во времена англосаксов, викингов и норманнов. □ СПб.: Евразия, 2002.
56. Кеннет Фаулер. Эпоха Плантагенетов и Валуа. – СПб., 2002
57. Кернс Э. Дорогами христианства. История церкви. – М., 1992
58. Кесслер У. Ричард I Львиное Сердце. Кроль, крестоносец, авантюрист. – Харьков, 1997
59. Кесслер У. Ричард I Львиное Сердце: Король, крестоносец, авантюрист. – Харьков, 1997
60. Ковальский Я.В. Папы и папство. - М., 1986
61. Козьякова М. И. Эстетика повседневности. Материальная культура и быт Западной Европы XV–XIX вв. □ М., 1996.
62. Конноли Э. Столетняя война. – СПб., 2002
63. Коптев А.В. От прав гражданства к праву колоната. - Вологда, 1995
64. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.). - М., 1984
65. Котельникова Л.П. Феодализм и город в Италии в VIII - XV вв. - М., 1987
66. Куглер Б. История крестовых походов. - СПб., 1895 (Ростов-на-Дону, 1995)
67. Кулаковский Ю.А. История Византии. – СПб., 1996. – Т.1-3 (395-717 гг.)
68. Кулишер И.М. История экономического быта Западной Европы. □ М., Социум, 2004. □ 617 с.
69. Курбатов Г.Л. История Византии (от античности к феодализму). Учебное пособие. - М., 1984
70. Кучма В.В. Военное искусство Византийской империи. – М., 2001
71. Лампрехт К. История германского народа. - М., 1895. - Т.2 (Кн.9, гл.1, 4; кн.10, гл.2, 3; кн.11; 12, гл.4; кн.13)
72. Ле Гофф Ж. Герои и чудеса средних веков. □ М.: Текст, 2011. □ 220 с.
73. Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. – М., 2001
74. Ле Гофф Ж. Средневековье и деньги. Очерк исторической антропологии. – М.: Евразия, 2010.
75. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. □ М., 1992. – URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Goff/index.php.
76. Лебек С. Происхождение франков. IV - IX века. - М., 1993. - Т.1
77. Левандовский А.П. Жанна д'Арк. - 2-е изд., испр. и доп. - М., 1982
78. Левандовский А.П. Карл Великий. Через Империю к Европе. - М., 1995
79. Левицкий Я.А. Город и феодализм в Англии. - М., 1987
80. Леруа Ладюри Э. Монтайю, окситанская деревня 1294-1324 гг. – Екатеринбург, 2001.

81. Лінч Д. Середньовічна церква. – К., 1994
82. Лозинский С.Г. История папства. - М., 1986
83. Лучицкая С. И. Культура и общество западноевропейского средневековья. □ М., 1994.
84. Мадоль Жан. Альбигойская драма и судьба Франции. – М., 2000.
85. Малинин Ю. П. Общественно-политическая мысль позднесредневековой Франции XIV – XV в. □ Спб., 2000.
86. Медведев И.П. Правовая культура Византийской империи. – Спб., 2001. – С.17 - 102
87. Мельвиль М. История ордена тамплиеров. – Спб., 2000
88. Мишель Пастуро. Повседневная жизнь Франции во времена рыцарей Круглого Стола. – М., 2001
89. Мишо Г. История крестовых походов. - М., 1995
90. Мортимер Я. Средневековая Англия. Путеводитель путешественника во времени: пер. с англ. А. В. Захарова. □ М.: Эксмо, 2014.
91. Оболенский Д. Византийское содружество наций. Шесть византийских портретов. - М., 1998
92. Оскар Иегер. Всеобщая история в 4-х томах. Т.2 - 3: История средних веков. – Спб., 1904 (переизд.: Егер О. Всемирная история. Т.2. Средние века. – Спб., 1997)
93. Осокин Н.О. История средних веков. – Казань, 1888 - 1889. – Т.1 - 2
94. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола. Пер. с фр. М. О. Гончар; науч. ред., коммент. и послеслов. Т. Д. Сергеевой. □ М., 2001. Режим доступа: <http://chronarda.ru/graal/library/lar-index.php>
95. Перминов П.В. Под сенью восьмиконечного креста (Мальтийский орден и его связи с Росси-ей). – М., 1991
96. Перну Р. Ричард Львиное Сердце. – М., 2000 (ЖЗЛ)
97. Перну Р., Клэн М.-В. Жанна д'Арк. - М., 1993
98. Петросян Ю.А. Древний город на берегах Босфора. Исторические очерки. - М., 1986
99. Петрушенко Л. Повседневная жизнь средневековой Европы. – М: Молодая гвардия, 2012. – 367 с.
100. Печников Б.А. “Рыцари церкви”. Кто они? Очерки об истории и современной деятельности католических орденов. – М., 1991
101. Печников Р.Ю. Мальтийский орден в прошлом и настоящем: Исторический очерк. – М., 1990
102. Пискорский В.К. Кастильские кортесы в переходную эпоху от средних веков к новому времени (1188 - 1520). – К., 1897
103. Повседневные практики Средневековья и Нового времени. От информации уникальной к информации верифицируемой / Отв. ред. О.И. Тогоева. – М., ИВИ РАН, 2015. – 174 с.
104. Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе. VI - XVII вв. - Л., 1990
105. Поляковская М.В., Чекалова А.А. Византия: быт и нравы. - Свердловск, 1989
106. Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в 1000 г. – М., 1999.
107. Раннефеодальные государства на Балканах. VI - XII вв. - М., 1985
108. Рансимен Ст. Падение Константинополя в 1453 году. - М., 1983
109. Рогачевский А.Л. Правосознание немецкого бюргерства XIII - XV вв. - М., 1995
110. Роулинг М. Европа в Средние века. Быт, религия, культура / Пер. с англ. Л. А. Калашниковой. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2005. – 223 с. – URL: <http://www.rulit.net/books/evropa-v-srednie-veka-byt-religiya-kultura-read-203841-1.html>
111. Рутенбург В.И. Итальянский город от раннего Средневековья до Возрождения: Очерки. - Л., 1987
112. Самаркин В.В. Историческая география Западной Европы в средние века / В.В. Самаркин. – М: Высшая школа, 1976. – 248 с.
113. Сванидзе А.А. Деревенские ремесла в средневековой Европе. Учебное пособие. - М., 1985 (ч.1)

114. Сидоров А.И. Древнехристианский аскетизм и зарождение монашества. – М., 1998
115. Словарь средневековой культуры / Под ред. А.Я.Гуревича. 2-е изд. – М: РОСПЭН, 2007. – 656 с.
116. Смирнов В.П. Франция: страна, люди, традиции. – М., 1998
117. Смирнова Е.Д. Повседневность средневековья= *Medium Aevum Quotidianum* / Е.Д. Смирнова. ☐ Минск: Изд. Центр БГУ, 2010. ☐ 152 с..
118. Сорочан С.Б. Византия IV - IX веков: этюды рынка. - Харьков, 1998 (2-е изд., испр. и доп. – Харьков, 2001)
119. Средневековая Европа глазами современников и историков. Книга для чтения в пяти частях / Отв. ред. А. Л. Ястребицкая. – М., 1995. – Ч.3.
120. Средневековое городское право XII-XIII вв. - Саратов, 1989
121. Средние слои в истории Запада и Востока: Быт и нравы: Сборник научных статей Нижневартковский пед. ун-т, 2004. ☐ 127 с.
122. Становление европейского средневекового города. - М., 1989
123. Тайс Л. Наследие Каролингов. IX - X века. - М., 1993
124. Торопцев А. Византия: книга битв VI - IX века: Византия. Авары. Тюрки. Империя Тан. Фра-нки. Викинги. Византия. – М., 1995
125. Торопцев А.П. Византия VI - IX века. – М., 1997 (Сер. “Книга битв”)
126. Тушина Г.М. Города в феодальном обществе Южной Франции. - М., 1985
127. Уоллес- Хедрилл Дж. - М. Варварский Запад: Раннее Средневековье. 400 - 1000. – СПб., 2002
128. Успенский Ф.И. История Византии: В 3-х т. - М., 1996 - 1997. - Т.1-2
129. Фараль Э. Повседневная жизнь в эпоху Людовика Святого. ☐ СПб, Евразия, 2009.
130. Флори Ж. Идеология меча. Предыстория рыцарства. - СПб., 1999
131. Фроссар А. Соль земли. О главных монашеских орденах. - М., 1992
132. Фуко М. Рождение клиники. – М., 1998
133. Хачатурян Н.А. Возникновение Генеральных штатов во Франции. - М., 1976
134. Хачатурян Н.А. Сословная монархия во Франции XIII - XV вв. Учебное пособие. - М., 1989
135. Хвостова К.В. Социально-экономические процессы в Византии и их понимание византийца-ми - современниками (XIV - XV вв.). - М., 1992
136. Хейзинга Й. Осень средневековья. Исследование форм жизненного уклада и форм мышления XIV - XV вв. во Франции и Нидерландах - М.. 1988
137. Хосроев А. Из истории раннего христианства в Египте. – М., 1997
138. Цивилизация Северной Европы: средневековый город и культурное взаимодействие. - М., 1992
139. Человек в мире чувств. Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / Под ред. Ю.Л. Бессмертного. ☐ М., 2000.
140. Человек и его близкие на Западе и Востоке Европы (до начала нового времени) / под ред. Ю.Л. Бессмертного и О.Г. Эксле. ☐ М., 2000
141. Шервуд Е.А. От англосаксов к англичанам (к проблеме формирования английского народа). - М., 1988
142. Шоссинан-Ногаре Г. Повседневная жизнь жен и возлюбленных французских королей. ☐ М.: Молодая гвардия; Палимпсест, 2003. ☐ 249 с.
143. Шпаковский В.О. Рыцари средневековья. V - XVII вв. - М., 1998
144. Эпоха крестовых походов / Под. ред. Э. Лависс, А. Рамбо. – Смоленск, 2001
145. Ястребицкая А. Л. Западная Европа XI – XIII веков: эпоха, быт, костюм. – М: Искусство, 1978. – 175 с.